

TANULMÁNYOK

HERMANN RÓBERT

EGY SZERENCSÉS VÁROS A HADAK ÚTJÁN

Nagykanizsa 1849-ben¹

Nagykanizsa városa az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc dél- és nyugat-dunántúli eseményeinek talán legfontosabb színhelye volt az 1848. márciusi forradalom és az 1849. októberi megtorlás között eltelt tizenhat hónap alatt. A város 48–49-es története egyben tükrözi az ország 48–49-es történetét is.

1848 tavaszán Nagykanizsán is megkezdődött a nemzetőrség felállítása és megszervezése. Július elejétől a város volt a horvát fenyegetés miatt létrehozott Dráva-menti védelmi vonal legfontosabb központja, s az is maradt egészen szeptember közepéig, a horvát támadás megindulásáig. Nagykanizsa volt a haderő pénzügyi és egészségügyi ellátásának egyik központja, a városban és környékén időről-időre jelentős számú katonát és nemzetőrt szállásoltak be. Itt volt a védelmi vonal megszervezésével megbízott dél-dunántúli királyi biztos, 1848–49 legfontosabb zalai szereplője, Csány László főhadiszállása, s gyakran tartózkodtak itt a védelmi vonal egymást váltó parancsnokai, Franz Ottinger és Teleki Ádám vezérőrnagy is.

A magyar csapatok szeptember 12–13-án hagyták el a várost, Jellačić horvátországai hadserege pedig 15-én vonult be. A megszálló csapatok rengeteg kárt tettek mind a városban, mind a környékén, ezért a horvát megszállás során többször is sor került kisebb-nagyobb megmozdulásokra. Jellačić csapatai szeptember 19-én hagyták el a várost, s mivel ezt követően az átvonuló horvát szállítmányokat egyre több támadás érte, szeptember 23-án, Glavasch százados parancsnoksága alatt, újabb határőri erők érkeztek Nagykanizsára. A zalai és somogyi népfelkelők és nemzetőrök egymás után fogták el a horvát utánpótlási szállítmányokat, s október elején a horvátok által megszállt városok közül Nagykanizsán állomásozott a legnagyobb helyőrség.

Itt került sor 1848. október 3-án a Dél-Dunántúlon a legnagyobb szabású, nem reguláris erők által végrehajtott hadműveletre, mely Nagykanizsa, s egyben a Murán inneni területek felszabadulásához vezetett. A Vidos József vezette vasi, soproni és zalai nemzetőri erők megpróbálták bekeríteni a várost megszálló horvát erőket, amelyeket Jellačić egyik legbuzgóbb híve, Albert Nugent alezredes (Laval Nugent tábornakszernagy, a stájerországai cs. kir. csapatok parancsnokának fia) vezetett. Vidos támadásának megindulása előtt Nagykanizsán népfelkelés tört ki, s amikor Vidos is beavatkozott a küzdelembe, a horvát erők kénytelenek volna kiüríteni a várost. A nagy- és kiskanizsai horvát helyőrség egy része elszakadt a visszavonulóktól, s október 4-én megsemmisült a kiskanizsai lakosság gyűrűjében. A nagykanizsai népfelkelés, a székesfehérvári lakosság október 2-i

---

¹ Ezúton mondok köszönetet *Molnár András* barátomnak, a Zala Megyei Levéltár igazgatójának, aki a Nagykanizsa 1848–49. évi történetére vonatkozó anyaggyűjtését átengedte nekem.

hasonló fellépése mellett, a legsikeresebb ilyen jellegű akció volt a szabadságharc folyamán. A felkelés komoly nyomot hagyott a másik félben is: a horvát és cs. kir. erők alig várták, hogy visszafizethessék a kölcsönt.²

Október közepétől, amikor Perczel Mór hadosztálya megjelent Zala megyében, s néhány hétre visszafoglalta a Muraközt a horvát csapatoktól, ismét a város volt a Dráva-, majd a Mura-menti magyar védelmi vonal egyik fontos központja, itt működött a legnagyobb tábori kórház. A város nemzetőrei maguk is kivették a részüket a Mura-part őrzéséből. Az őszi és a téli újoncozás viszonylag sikeresen folyt, a város önkéntesei és újoncai a 47. és 56. honvédszázalokba kerültek.³

A megszállás előestéjén

A cs. kir. csapatok december közepén Felső-Magyarországon, illetve a Duna jobb partján megindult támadása után csak napok kérdése volt, hogy Perczel időközben hadtestté növekedett serege kénytelen legyen elhagyni Mura-menti állásait. Erre részint azért volt szükség, hogy a hadtest elkerülje a nyugat felől előnyomuló főserég, és a vélhetően délnyugat felől előnyomuló stájer-, illetve horvátországi csapatok harapófogóját; részint azért, hogy a Görgői Artúr vezérőrnagy vezette magyar fősereghez csatlakozva, megpróbálja megakadályozni az ellenséges főerők további előretörését.

Perczel december 17-én értesült a cs. kir. főserég támadásáról, majd 18-án – Kossuth utasítását véve – úgy döntött, hogy seregével Vas és Sopron megyén átvonulva próbál Görgőihez csatlakozni. Úgy vélte, hogy Letenye és Kanizsa felől csupán kisebb ellenséges erők támadásával kell számolnia, de félőnek ítélte, hogy Somogy és Baranya határvidékén, az „Eszékkeli közlekedés megszakítására,” Belovár felől is betör az ellenség. Perczel terve tehát az volt, hogy Kanizsa védelmére, Letenyén, hátrahagyja Szekulits István őrnagyot a hadtest 3. hadosztályával, amely a 45. (vasi), az 56. (zalai) és a 61. (somogyi) fegyvertelen zászlóaljából, a Sándor-huszárok egy századából és négy 6 fontos lövegből állt, azzal az utasítással, hogy védje Letenyét, túlerő esetén Nagykanizsán, Keszthelyen és Veszprémen át vonuljon vissza, s az összeköttetést Zalaegerszegen és Szentgróton át tartsa vele. Perczel abban reménykedett, hogy Szekulits a hónap végéig tarthatja magát Kanizsán. A város feladása esetére felhatalmazta Szekulitsot a helybéli nemzetőrség fegyvereinek átvételére, valamint a kincstári pénzek biztosítására. Maga, két felfegyverzett hadosztályával, Körmendre siet.⁴

Perczel december 20-án, Lövön kelt levelében tudósította Kossuthot, hogy mivel a hartbergi és radkersburgi csapatok veszélyeztetik, Zalaegerszegen és Szentgróton át Devecserre vonul, ahová 23-án érkezhetsz meg. Szekulitsot utasította, hogy 20–21-én tartsa Letenyét, majd vonuljon vissza Kanizsára. A menet az erős szél miatt olyan nehézségekkel járt, hogy a sereg egy része december 20-án kénytelen volt Baksán megállni, s

² A történetekre I. Hermann Róbert: Nagykanizsa felszabadítása 1848 októberében. Zalai Múzeum, 7. Nagykanizsa, 1997. 129–140. o. A korábbi irodalomból kiemelendő Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Budapest, 1953. 205–213. o.

³ Hermann Róbert, 1995. 16–26., 74., 87–89. o.

⁴ Perczel Kossuthhoz intézett, dec. 19-én és 20-án Lendván írott leveleit I. MOL R 90. Kossuth Lajos iratainak időrendi sorozata. No. 469. és OHB 1848:6464.

csak 21-én érkezett meg Lövöre. Perczel valószínűleg ezért állt elő azzal a meglepő elképzeléssel, hogy főoszlopát Szombathelyen, Szekulitsét pedig Nagykanizsán szeretné teletetni. „Mert télen át nagy hadiműködések helye nem lévén, fő szükség nagyvárosokba sietni és azokat nem engedni az ellenség birtokába. Város télen át nagy erő ellenében is tartható. Kis falukon nagy sereget is semmivé tehet egy kis portyázó csapat” – írta Kossuthnak. Úgy tűnik, Perczel nem érzékelte, mit jelent a cs. kir. főszereg támadása, ezért állt elő ilyen haditervekkel, amin végeredményben nem csodálkozhatunk, hiszen csapatai még semmit nem tapasztaltak az ellenséges betörés méreteiből. A Perczel vezette főoszlop 22-én lépte át Zala megye határát s indult tovább Körmend felé, ahová aznap meg is érkezett. Ezzel Zala megye gyakorlatilag fegyveres erő nélkül maradt.⁵

Szekulits István őrnagy hadosztálya december 21-én még Letenyén volt. Az 56., 60. és 61. zászlóaljából, a Miklós-huszárok egy századából és 4 hat- és hétfontos lövegből álló hadosztály feladata a Mura vonalának védelme lett volna, de az őrnagy Kossuthhoz írott leveléből kiderült, hogy a sereg „nagyobbrészt fegyvertelen, ruhátlan, s a beállott hideg időben gatyában és bocskorban tesz katonai szolgálatot.” Az összesen 4000 főnyi gyalogság felének nem volt fegyvere. Szekulits szándéka az volt, hogy az 56. és 60. honvédszászlóaljjal, valamint három szakasz Miklós-huszárral december 22-én Nagykanizsára vonul; a 60. zászlóalj és egy szakasz huszár pedig Letenyén, Muraszerdahelyen, Molnáriban és Rátkán „fogja az ellenség mozgalmait szemmel tartani.”⁶ December 22-én Perczel Körmendről ugyan még azt az utasítást küldte Szekulitsnak, hogy igyekezzék egész télen át tartani az állásait, s ellenkező rendeletig „ne merészeljen mozdulni,” mert a főoszlop körmendi állása „reá is van támasztva,” azonban még aznap feladta körmendi állását, s Devecseren át megindult Pápa felé, Szekulitsot pedig Tapolcára rendelte.⁷

Szekulits valószínűleg december 24-én kapta meg Perczel parancsát, s amikor másnap, december 25-én reggel, Alsólendva küldöttsége azzal kereste fel, hogy dandárjával vonuljon Alsólendva környékére, a Perczeltől kapott utasításra hivatkozva visszautasította a kérést; még aznap vagy másnap Kiskomárom – Magyaród – Keszthely – Bazsi – Sümeg útvonalon megindult, és december 27-én Sümegen volt.⁸

Az utolsó magyar csapatok, a Perczel által a Mura-vonal őrizetére hátrahagyott, Palocsay József őrnagy vezette somogyi nemzetőrök január 1-jén vonultak be Nagykanizsára, s egynapi pihenés után folytatták útjukat tovább Kaposvár felé.⁹ Ezek után a város immár jogos aggodalommal várhatta, hogy mikor kerül a cs. kir. és horvát inváziós haderő megszállása alá.

⁵ MOL OHB 1848:6473. A hadtest visszavonulására l. *Hermann Róbert*, 1995. 51–56. o.

⁶ Szekulits dec. 21-i jelentését az OHB-hoz l. MOL OHB 1848:6429.

⁷ Perczel dec. 22-i jelentéseit Kossuthhoz közli *Hermann Róbert*: Körmend a hadtörténelemben 1848–1849. In: *Veszprény László – Kelenik József – Hermann Róbert – Bencze László*: Körmend a hadtörténelemben. Körmendi Füzetek. Körmend, 1992. 235–236. o. Szekulits visszavonulására l. *Hermann Róbert*, 1995. 57. o.

⁸ Szekulits dec. 27-i jelentését l. MOL OHB 1848:6874. Visszavonulására l. *Kossuth Lajos* összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. *Barta István*. Budapest, 1952. 833., 892. o.; Körmendy Sándor honvéd főhadnagy naplója. In *H. Szabó Lajos*: Naplók, versek, levelek a szabadságharc korából. Pápa, 1998. 70–71. o.; *Halis István – Hoffmann Mór* (szerk.): Zalavármegyei évkönyv a millenniumra. Nagykanizsa, 1896. 221. o.; *Novák Mihály* 156–157. o.

⁹ *Cser – Könczöl* 30. o.

A nagykanizsai horvát helyőrség parancsnokságát 1848. szeptember-október fordulóján ellátó Albert Nugent alezredes fogadkozott, hogy adandó alkalommal megbünteti a várost az 1848. október 3-4-i események miatt.¹⁰ Maga Dahlen altábornagy, a horvátországi főhadparancsnokság vezetője is gyakran utalt arra, hogy szívesen megbüntetné Nagykanizsát, s hogy „kincstári és magánjavaink elrablásáért kártérítést kell követelnünk az abban vétkes helyi lakosoktól.”¹¹ December 24-én a cs. kir. hadsereg fővezére, Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy is arra utasította a stájerországi cs. kir. csapatok parancsnokát, Nugent tábornagyot, „hogy e városba történt bevonulása után az ottani lakosok különösképpen azonban a zsidók ellenében erős fenyítő törvényszéket tartson, mert Magyarország egyetlen városa sem viselkedett olyan ellenségesen velünk, mint Kanizsa [kiemelés tőlem – H. R.], és a kincstárnak mindenféle szállítmányok elfogása és megsemmisítése által tetemes kárt okozott.”¹²

A Laval Nugent tábornagy vezette stájer–horvát tartalékhadtest december 23–24-én kezdte meg hadműveleteit, s lépte át Vas megyénél a magyar határt. A hadtest 9, nem teljes létszámú gyalogzászlóaljból (47 ¼ gyalogszázad), 10 ¼ lovasszázadból, 24 lövegéből és 6 röppentyüből, összesen 8 426 főből és 1418 lóból állt. A szorezdi és a határörzredzi zászlóaljakat vegyesen osztották be az egyes dandárokba, a lovasságot egyetlen szakasz kivételével egy dandárba egyesítették. A dandárparancsnokok mindegyike a stájerországi csapatok állományából került ki.¹³

Johann Burits vezérőrnagy, a hadtest egyik dandárparancsnoka, december 31-én Zalaegerszegről azt jelentette Nugent-nak, hogy a magyarok állítólag teljesen kiürítették Kanizsát, ezért Varasdrol azt „a rosszérzelmű és minden bajt okozó fészket” ki kellene kutatni, meg kellene fenyíteni és meg kellene szállni. Ha ez nem lenne kivitelezhető, ő maga kész dandárjával oda vonulni.¹⁴ 1849. január 1-jén Benko vezérőrnagy, a varasdi városparancsnok tudatta Dahlen altábornaggal, aki egy darabon elkísérte a stájer–horvát hadtestet, hogy „Kanizsán sincs ellenséges csapat; a zsidók jól felfegyverkeztek, s sokakat megnyertek arra, hogy biztonságukon örködjenek.” Egyben javasolta, hogy ha a hadtest Nagykanizsa felé szándékozna működni, őt és a Légrádon parancsnokló Mirkovich őrnagyot is értesítsék, hogy támogatásként csapatokat tohassanak előre.¹⁵ Mindez arra

¹⁰ „...a kanizsai számlát még törleszteni akarom...” Albert Nugent – Jellačić, Radkersburg, 1848. okt. 9. Közli Hermann – Molnár I. 256–257. o.

¹¹ L. erre Dahlen nov. 13-i jelentését Jellačićhoz, ill. dec. 10-i hadműveleti tervét, közli őket Hermann – Molnár I. 279. és 286. o.

¹² Közli Hermann – Molnár I. 292–293. o. Windisch-Grätz különösen arra hívta fel figyelmét, hogy ha bebizonyosodna, miszerint a helyi lakosok október 3–4-én legyilkolták a kórházban hátrahagyott horvát betegeket, jelentős hadisarcral kellene sújtani őket. – A helyi zsidóság szerepét az okt. 3-i felkelésben kiemelte Hegedüs József, a *Kossuth Hírlapja* zalai tudósítója is. *Kossuth Hírlapja*, 1848. okt. 29. No. 104. „N. Kanizsa, okt. 20.” A másik oldalon hangsúlyozottan szólt róla Benko vezérőrnagy okt. 12-i jelentése Jellačićhoz, közli Hermann – Molnár I. 262. o.

¹³ L. erre a hadtest 1848. dec. 31-i harcrendjét. KA AFA Karton 1846. HA DA 1848-12-ad 144. A hadjárat első részének eseményeire l. Hermann Róbert, 1995. 58–60. o.

¹⁴ Közli Hermann – Molnár I. 294. o. Másnap Lazarus Mamula ezredes ugyanezt jelentette Zalaegerszegről. Uo. II. 6–7. o.

¹⁵ Közli Hermann – Molnár II. 6. o.

mutat, hogy Benko még a kiűrtett Nagykanizsát is igen veszélyesnek találta. De nem csak ő aggódott, hanem Dahlen altábornagy is, hiszen január 2-án arra szólította fel Benkót, ellenőrizze, tényleg igazak-e azok a – Burits által szerzett – hírek, hogy Kanizsát az ellenség kiűrtette.¹⁶ A zűrzavart jelzi, hogy Daniel Rastić ezredes, hírszerzőkre hivatkozva, még január 4-én is azt jelentette Benko vezérőrnagynak, hogy Nagykanizsán Szekulits őrnagy Zrínyi-zászlóalja, 2 ágyú és rengeteg népfölkelő állomásozik.¹⁷

Nugent tábornagya a Nagykanizsa kiűrtéséről érkezett hírek hatására január 1-jén a körmendi főhadiszállásról azt jelentette Alfred zu Windisch-Grätz herceg, tábornagynak, a fővezérnek, hogy ha Nagykanizsa valóban üres, „a Légrádnál álló horvát csapatok közreműködésével egy expedíció megy oda, s ezt a velünk egészen különösképpen ellenséges érzelmű várost megszállja, s aztán attól, a legnagyobb rend és a legszigorúbb fegyelem figyelembe vételével az elrabolt kincstári szerekért a teljes kártérítést jól behajtja.”¹⁸ Ugyanakkor ő is további hírek szerzésére szólította fel a dandárjával Zalaegerszegen állomásozó Johann Burits vezérőrnagyot.¹⁹ Nugent szándéka az volt, hogy a Dráva-vonalon hátra maradt horvát csapatokkal együtt szállja meg a várost. Ennek érdekében elrendelte, hogy Varasdnál vagy szalmával hizlalt jégen, vagy hajóhíddal teremtsenek összeköttetést a Muraköz és a horvát területek között.²⁰

Burits már január 2-án javasolta, hogy amint lehet, szállják meg Nagykanizsát, Zala megyébe – a sajátján kívül – vezényeljenek még egy dandárt; egyben továbbította azt a Nagykanizsáról érkezett kérést, hogy a város megszállását lehetőleg cs. kir. (azaz sorezredi) csapatokkal hajtsák végre, mert a városiak aggódnak, hogy a varasdi helyőrség horvát csapatai vonulnak be a városba.²¹ Január 4-én nyomatékosan támogatta ezt a kérést, mondván, hogy sem Zalaegerszegen, sem Nagykanizsára nem kellene horvát csapatokat vezényelni, mert különben általános ingerültségtől lehet tartani, „ezen kívül e csapatok viselkedése annyira megjavulhatna, hogy Zala megye népe meggyőződhessen arról, miszerint csak a népfölkelés, azonban semmi esetre sem ezen csapatok vettek részt a rendtelenségekben, durva kihágásokban és rablásokban.” Nagykanizsára már csak azért is nagyon veszélyes volna horvát megszállókat küldeni, „mert maguk a tisztak közül is többen bosszúról beszélnek, amely könnyen tovább mehetne.”²²

Nugent január 3-án tudatta Windisch-Grätzcel, hogy miután Perczel hadteste Mórnál vereséget szenvedett, s elképzelhető, hogy a Balaton és a Duna között délnek vonul, hogy ily módon megerősítse magát; hadtestével ő maga is nyugatnak fordul, s Körmen-den és Zalaegerszegen egy-egy erős zászlóaljat hátrahagyva, egy másik zászlóaljat pedig Lendvára küldve, január 5-én a hadtest zömével Zalaegerszegen át Nagykanizsára vo-

¹⁶ Közli *Hermann – Molnár* II. 9. o.

¹⁷ Közli *Hermann – Molnár* II. 11. o. Benko ugyanaznap továbbította a híreket Dahlenhez, de kétségeit fejezte ki megbízhatóságukkal kapcsolatban. Uo. 13–14. o.

¹⁸ Kivonatosan közli *Hermann – Molnár* II. 7. o.

¹⁹ Uo. II. 8. o. Burits a fent hivatkozott harcrend szerint egy lovasdandár parancsnoka volt, de Dahlen altábornagy egy január 2-i utasításából tudjuk, hogy ideiglenesen gyalogságot is csatoltak csapataihoz. *Hermann – Molnár* II. 9. o.

²⁰ L. erre Dahlen jan. 2-i utasítását Benkóhoz. Közli *Hermann – Molnár* II. 9. o.

²¹ Közli *Hermann – Molnár* II. 8. o.

²² Közli *Hermann – Molnár* II. 11–12. o.

nul.²³ Windisch-Grätz január 6-án, immáron Budán nyugtázta Nugent javaslatát, s utasította, hogy az expedíció után hadtestének zömével ismét a körmendi állást foglalja el, majd csapatai egy részével szállja meg Pápát, és biztosítsa a Bakonyon át Móra és Győrbe vezető utat.²⁴

Nagykanizsa megszállása két oszlopban történt volna: az egyik oszlopot a Lendvára küldött, s útközben újabb, stájer- és horvátországi csapatokkal megerősítendő zászlóalj, a másikat a Nugent által Körmenről Zalaegerszegen át vezetett zöm alkotta volna. Nugent szándéka az volt, hogy Nagykanizsán újabb csapatokat von magához a Dráva és a Mura mentén állomásozó horvát csapatokból. Ezért Dahlen újabb Dráva-átkelők létrehozására utasította a horvátországi katonai hatóságokat.²⁵

Burits is úgy vélte, hogy amíg Zala megyét nem fegyverezték le, és nem rendezték, nem volna tanácsos a további előnyomulás.²⁶ Január 5-én nyomatékosan felhívta Nugent figyelmét arra, hogy a „300 000 lelket számláló népességű és az alispán úr által megerősített, ténylegesen 24 000 főnyi népfölkelővel rendelkező Zala megyének csak nagyobb katonai erő előnyomulása és a legfontosabb pontok megszállása által lehet imponálni.”²⁷

A hadtest végül csak január 6-án indult el. Nugent eredetileg két zászlóaljat, két század lovasságot és némi tüzérséget akart hátrahagyni Zalaegerszegen, „hogy az igen felindult Zala megyében, ahol a hangulat egyáltalán nem megnyugtató, a rendet és nyugalmat fenntartsa.”²⁸ Zalaegerszegre érve arról értesült, hogy Keszthelyen és Zalaszentgróton „egy erős ellenszegülő párt létezik,” ezért egy dandárját e két település környékére küldte, Buritsét Zalaegerszegen hagyta, ő maga a Züllich- és a Pálffy-dandárral folytatta útját Nagykanizsa felé, azonban nem az egyenes úton, hanem a Zalalövő – Lendva – Letenye útvonalon.²⁹ Hogy erre a jókora vargabetűre mi szükség volt, arra Nugent január 10-én Windisch-Grätzhez intézett jelentésében találunk magyarázatot: a hírek szerint ugyanis Nagykanizsán Niczky György és Festetich Miklós vezetésével 5000 Somogy megyei nemzetőr gyülekezett volna.³⁰ Tudjuk, hogy ez nem volt igaz, hiszen Festetich csak december 31-én, vagy valamivel előtte ért Kaposvárra, s január 10-ig szándékozott befejezni a mozgó csapatok állítását.³¹ A hír nyilván Palocsay január 2-án elvonult nemzetőreire vonatkozott. Nugent tehát a bizonytalan hírek miatt a két, összesen mintegy 4 300 főnyi, 6 löveggel rendelkező dandárt még mindig nem találta elégnek ahhoz, hogy Nagykanizsát megszállja vele.

A város megszállására végül január 10-én, „förfögeteges időben” került sor, s a cs. kir. csapatok a bevonulás előtt állítólag két órát váraoztak, hogy biztosak lehessenek benne, Nagykanizsán nincsenek magyar reguláris erők. A bevonuló cs. kir. és horvát csapatokat

²³ Közli *Hermann – Molnár* II. 10–11. o.

²⁴ Közli *Hermann – Molnár* II. 18. o.

²⁵ Dahlen – Benko vezérőrnagy és Reiche ezredes, Körmen, 1849. jan. 5. Közli *Hermann – Molnár* II. 15–16. o.

²⁶ Burits – Nugent, Zalaegerszeg, 1849. jan. 4. Közli *Hermann – Molnár* II. 11–12. o.

²⁷ Közli *Hermann – Molnár* II. 17. o.

²⁸ Dahlen – Jellačić, Körmen, 1849. jan. 6. Közli *Hermann – Molnár* II. 17. o.

²⁹ KA AFA Karton 1888. 2. Rk. u. N. 1849-1-34-55.

³⁰ Közli *Hermann – Molnár* II. 21. o.

³¹ Festetich Miklós – Kossuth, Kaposvár, 1848 dec. 31. MOL. OHB 1848:39.

a szemtanú 13 000 főre becsülte. Tény, hogy egy-egy házba néha 13–14 katonát is bezzállásoltak.³² A kortársi becslés azonban erősen túloz: a január 15-ig Nagy- és Kiskaniszára bevonult csapatok létszáma legfeljebb 4 700 fő és mintegy 1200 ló lehetett. Sorakban három, nem teljes létszámú horvát határőrzászlóalj is ott menetelt.³³

Nugent január 10-én jelentette Windisch-Grätznek a város megszállását. Tudatta vele, hogy a hírek szerint a Niczky és Festetich vezette gerillák Kaposvár felé vonultak vissza, s hogy a biztonság kedvéért Zalaegerszegről magához vonja a Burits-dandárt, s Zalaegerszeg megszállását a Dietrich-dandárra bízta. Ugyanaznap értesült arról is, hogy Windisch-Grätz főserége megszállta Budapestet.³⁴

A megszállók még aznap este letartóztatták a „vörös republikánus szelleméről ismeretes” Hegedüs József ügyvédet, a Kossuth Hírlapja nagykanizsai tudósítóját; orvosa házától „egy ingben, papucsban, hajadonfőtt a legzordonabb időben durva bánásmóddal” hurcolták el, és nyomban kihallgatták, de miután nem találtak ellene semmilyen bizonyítékot, egy Krapf nevű hadbíró ügyései véleménye alapján el is engedték.³⁵

Dahlen altábornagy, aki maga is ott volt a bevonulók között, haladéktalanul utasította a város vezetését, hogy 48 órán belül mind a magánszemélyek, mind a testületek fegyvereit szolgáltatassák be, kivéve a város rendőrségének fegyvereit. Közölte, hogy a végrehajtást házkutatással ellenőrzik, s akinél a határidő letelte után 24 órával fegyvert találnak, hadbíroság elé állítják.³⁶ A beszedett fegyvereket január 28-án, öt kocsin Zalaegerszegre szállították, és átadták a megyei hatóságnak.³⁷

Dahlen január 11-én kemény hangvételű rendeletet megfogalmazott az ostromállapot szabályairól a városi előljáráshoz, de annak kiadása végül is elmaradt; hogy miért, nem tudjuk.³⁸ Január 15-én Burits elrendelte, hogy a város a bankjegyek felváltására 20 000 forintnyi 20 krajcáros váltópénzt (azaz 60 000 darab 20 krajcárost!) fizessen be a hadipénztárba; ellenkező esetben ugyanekkora összeget kell ezüstpénzben befizetnie. A városnak a vagyonos polgároktól nagy nehezen sikerült összeszednie az összeget.³⁹ Január 19-én Kossuth és felesége körözését és személyleírását küldte meg a városi tanácsnak.⁴⁰ A vezérőrnagyot Windisch-Grätz időközben, január 15-én Baranya, Tolna, Somogy, Zala, Veszprém, Sopron, Vas, Moson és Győr megye katonai parancsnokává nevezte ki.⁴¹

³² PH 1849. jún. 23. No. 322. 179. o. Bátor: Nagykanizsa, jún. 17.; *Cser – Könczöl* 30. o. Cser 13-át ír, de ez nyilvánvaló tévedés. Ezt a téves adatot közli *Novák Mihály* 172. o. és *Barbarits Lajos* 56. o. is. Nugent későbbi összefoglaló jelentésében január 9-re teszi a bevonulást, de ez is téves adat. Nugent, Dállya, 1849. ápr. 12. KA AFA HA. u. W-G. 1849-4-259b. HL 1848–49. 22/255b.

³³ L. erre a hadtest 1849. jan. 15-i harcrendjét. KA NI. N. Karton 12. 1849-13-9a.

³⁴ Közli *Hermann – Molnár* II. 21–22. o.

³⁵ PH 1849. jún. 23. No. 322. 179. o. Bátor: Nagykanizsa, jún. 17.

³⁶ Közli *Hermann – Molnár* II. 22–23. o.

³⁷ L. erre Züllich ezredes jan. 31-i jelentését Nugent-hoz, közli *Hermann – Molnár* II. 36. o.

³⁸ A fogalmazványt, „nicht expedirt” megjegyzéssel l. HL Abszolutizmuskori iratok. 143. csomó. Akten des Generalkommando Agram. Drauarnee FML Dahlen. No. 1662./Di.

³⁹ *Barbarits Lajos* 56. o.

⁴⁰ Közli *Novák Mihály* 178. o. l. még *Barbarits Lajos* 56. o.

⁴¹ L. erre *Hermann – Molnár* II. 26. o. és *Novák Mihály* 175–177. o. Nugent jan. 19-én értesítette Buritsot a kinevezésről. KA AFA Karton 1888. 2. Rk. u. N. 1849-1-101a.

A városból húsz ácsot rendeltek ki a letenei hídépítési munkálatokhoz, de csak 11 főt sikerült közülük kivezényelni, mert a többiek mással foglalkoztak, illetve eltávoztak a honvédcsapatokkal. Dahlen január 19-én ismét utasította a térparancsnokságot – amelynek vezetését ismét a nagykanizsai viszonyokkal szeptember óta ismerős Glavasch százados látta el –, hogy intézkedjen az ácsok teljes számban való kiállítására érdekében.⁴² Dahlen végül is nem sokáig keserítette a városiak életét, mert Windisch-Grätz január 14-én arra utasította, hogy térjen vissza állomáshelyére, Zágrábba.⁴³

Noha Windisch-Grätz január 10-én ismét felhívta Nugent figyelmét arra, hogy Zala megye pacifikálása után hadtestével vonuljon a körmendi állásba, Nugent 18-án kelt jelentéseiben tudósította a fővezért, hogy ezt nem tartja tanácsosnak, mert a nagykanizsai állásban sincs messzebb a főszeregtől, mint a körmendidben, s jelenlegi állomáshelyén biztosíthatja Zala megyét, valamint intézkedhet Somogy megye alávetése érdekében is; sőt, 17-én egy zászlóalj és egy lovasszázadot küldött Iharosberénybe, s hasonló erőt Kaposvárra. Úgy vélte, Baranya és Tolna megye is könnyen meghódítható lenne, s ezáltal egy igen jelentős országrészt vonnának ki a forradalmi párt romboló befolyása alól.⁴⁴

Január 20-án arról értesítette a herceget, hogy szándéka szerint Dietrich vezérőrnagyot Burits támogatására mintegy 5000 fővel a megszállt megyékben hagyja, 2800 főt visszarendel Stájerországba, Karintiába és Krajnába, hogy ott egy újabb tartalék hadtest alapjául szolgáljanak, további 1300 főt pedig visszaküld az eredeti toborzókörzetébe.⁴⁵ Január 23-án – Windisch-Grätz január 21-én kelt utasítása alapján – tudatta a herceggel, hogy Dietrich vezérőrnagy vezetésével négy gyalogzászlóalj, egy lovasszázadot és egy félüteget küld Székesfehérvárra.⁴⁶

Január 24-én azonban, arra a hírré, hogy „az ellenálló párt Pécs és környékén, könnyen meglehet, a verbászi táborból és Eszékről is erősítéseket nyerve, aggasztó erőre tett szert,” úgy döntött, hogy a Dietrich vezérletével Windisch-Grätz utasítására Székesfehérvárra indult csapatokat Nagylakon át Kaposvárra küldi, s az időközben Mamula ezredes parancsnoksága alatt Somogy megyébe indított csapatokat is megerősíti Nagykanizsáról, hogy így Pécs ellen döntő mozdulatot készítsen elő.⁴⁷ Január 25-én az újabb hírekre hivatkozva közölte a herceggel, hogy aznap és másnap csapatait Babocsa felé indítja, Dietrichet pedig utasítja, hogy 26-án érkezzen Kaposvárra, így 6000 gyalogossal, 800 lovassal és 3 és fél üteggel vonulhat Pécs ellen.⁴⁸

Január 25–26-án tehát a cs. kir. csapatok nagy része elhagyta Nagykanizsát, majd rövidesen a megyét is. A Nugent által a Zala megyei megszálló erők parancsnokává kinevezett, Karl Züllich von Zühlborn ezredes, a 13. gyalogezred parancsnoka (az 57 éves ezredes már az 1809. és az 1813-1815. évi francia hadjáratban is harcolt) rendelkezése

⁴² A vonatkozó rendeleteket közli *Hermann – Molnár* II. 24., 26–27. o.

⁴³ Nugent – Dahlen, Nagykanizsa, 1849. jan. 19. KA Nachlässe. B/165. Nachlaß Dahlen. No. 19.

⁴⁴ Windisch-Grätz utasítását l. *Hermann – Molnár* II. 23. Nugent január 18-i jelentését l. KA AFA Karton 1822. HA. u. W-G. 1849-1-151.

⁴⁵ Közli *Hermann – Molnár* II. 28–30. o.

⁴⁶ KA AFA Karton 1823. HA. u. W-G. 1849-1-208.

⁴⁷ Közli *Hermann – Molnár* II. 30–31. o.

⁴⁸ Közli *Hermann – Molnár* II. 32–33. o.

alatt 11 gyalogszásad (azaz két gyenge zászlóalj), két lovasszásad és egy fél lovasüteg (3 löveg) maradt. Ebből a viszonylag legnagyobb rész (négy gyalogszásad, 1 lovasszásad és a fél üteg) Nagykanizsán állomásozott.⁴⁹ Ezek az erők azonban számíthattak a Dráva-vonalat őrző, több mint 3000 főnyi horvát határőri és népfelkelő erők segítségére.⁵⁰ A kanizsai helyőrség főleg katonai szállítmányok kísérésével töltötte az idejét; az előfogatok kiállításánál szinte mindig alkalmazni kellett a katonai karhatalmat.⁵¹

Február 7-én Nugent e 11 századból négyet Züllich parancsnoksága alatt Kaposváron át Szekszárdra rendelt, a fél lovasüteggel együtt.⁵² A lovasszásad március 21-ig a megyében maradt.⁵³ Március elején Burits vezérőrnagy vonultatott Sopronba a hat gyalogszásadból négyet, s Nugent tiltakozása ellenére sem volt hajlandó visszaadni azokat.⁵⁴

Február 5-én este Fiáth Ferenc báró, Veszprém és Zala megye királyi biztosa érkezett Zalaegerszegről Nagykanizsára. Február 6-án reggel 9 órára összehívta a járás bírját és jegyzőit, és magyar nyelvű beszédben közölte velük, hogy I. Ferenc József császárnak nincs szándékában visszaállítani az eltörölt tizedet és robotot, s felszólította őket, hogy ezt a községekben is hirdessék ki. Emellett a rend és nyugalom fenntartására intette őket. Ugyanaznap a Batthyány-kastély nagytermében a kereskedelmi és ügyvédi „értelmeségnek,” a piactéren pedig a népnek tartott szónoklatot, nyilván hasonló szellemben. Emlékiratai szerint „sikerült a szenvedélyeket lelohasztanom, s a kedélyeket megnyugtatom.” Fiáth ezután 7-én, egy kisebb lovas különítménytől kísérve, visszatért Zalaegerszegré.⁵⁵

A cs. kir. megszállás hétköznapjairól meglehetősen keveset tudunk. Még Nugent ott-tartózkodása idején városi közgyűlést hívtak össze, amelyen egy cs. kir. tábornok – valószínűleg Anton Dietrich vezérőrnagy – elnökölt, s amelynek tárgya az 1848. október 3-i események kivizsgálása volt. Az egyik kanizsai lakos későbbi, kissé karikírozott elbeszélése szerint a tábornok két kérdést tett fel: „– Ugye bizony Kanizsa nem viselte magát rosszul október 3-án?” „– Nem” – hangozott a válasz. „– Ugye bizony nem a kanizsaiak foglalák el ez alkalommal ifj. Nugent hadszereit?” „– Igenis nem” – szölt a felelet. „Tudtam, nem is tettem fel egyebet a kanizsaiak felől; azonnal megírandom Windisch-Grätznek” – mondta a tábornok, s ezzel a közgyűlés eloszlott.⁵⁶

Erről a közgyűlésről a cs. kir. források ugyan nem tudósítanak, de tudjuk, hogy Dahlen még január 20. előtt átadott egy listát Nugent-nak azokról a fegyver-, lőszer, ru-

⁴⁹ L. erre Nugent jan. 25-i átiratát Dahlenhez és utasítását Züllichhez, közli őket *Hermann – Molnár* II. 33–34. o. Züllich személyi adatait I. KA Qualifications-Listen

⁵⁰ Ezek létszámára I. a Rastić-dandár január 21-i létszámkimutatását. KA NI. N. Karton 7. 1849-1-55. Nugent január 29-én kimondottan kérte Dahlent, hogy küldjön néhány határőr századot Nagykanizsára. *Hermann – Molnár* II. 36. o.

⁵¹ L. erre Züllich 1849. jan. 31 – febr. 9. közötti jelentéseit, közli őket *Hermann – Molnár* II. 36–41. o., az előfogatokra I. a febr. 3-i jelentést, uo. 37–38. o.

⁵² Közli *Hermann – Molnár* II. 39. o.

⁵³ Érdekes módon a február 15-i harcrendben nem szerepel. KA NI. N. Karton 12. 1849-13-9f.

⁵⁴ *Hermann – Molnár* II. 42–43. o.

⁵⁵ Züllich – Nugent, 1849. febr. 7. Közli *Hermann – Molnár* II. 38–39. o. L. még *Fiáth Ferenc: Életem és élményeim*. Budapest, 1878. II. k. 158. o.

⁵⁶ *PH* 1849. jún. 23. No. 322. 179. o. Bátor: Nagykanizsa, jún. 17.

házi, élelmiszer- és más készletekről, amelyeket 1848 szeptemberében Jellačić előnyomulásakor Nagykanizsán, Marcaliban és másutt a lakosok elraboltak és megsemmisítettek, valamint a horvát előfogatos parasztok elvesztett kocsiiról és igásállatairól is. Egyben javasolta, hogy az összeget Nagykanizsa városától, valamint Zala és Somogy megyétől hajtásák be, s a behajtással bízzák meg Buritsot.⁵⁷ Nugent a listát január 20-án fel is terjesztette Windisch-Grätzhez. A herceg azonban, aki egy hónappal korábban még a város példás megbüntetését sürgette, nem találta elég pontosnak a kimutatásban felsorolt adatokat, sem megalapozottnak az összegeket, s ezért január 24-én arra utasította Nugent-t, hogy nevezzen ki vegyes bizottmányt a károk feltárására, s terjessze fel a vétkes községek pontos névsorát.⁵⁸

Nugent az okmányt továbbküldte Dahlennek, aki február 12-én utasította August Wilhelm Stillfried-Rattonitz báró, vezérőrnagyot, akinek a vezetésével Nagykanizsa környékén egy mozgó dandárt akart létrehozni, hogy alakítson vegyes bizottmányt, s annak elnökeként vizsgáltsa ki azokat a károkat, „amelyeket a horvát hadsereg 1848. szeptemberi előnyomulása alkalmával Nagykanizsán és környékén a magyar lázadók és a népfölkelés mind a magas kincstárnak, mind egyéb katonai személyeknek okozott.”⁵⁹

Maga Burits február 21-én szólította fel Fiáth Ferencet, Veszprém és Zala megye királyi biztosát arra, hogy jelöljön ki két Zala megyei hivatalnokot a vizsgálóbizottmányban való részvételre, s mind vele, mind a varasdi cs. kir. városparancsnoksággal, mind Stillfrieddel tudassa, mikor jelenhetnek meg Nagykanizsán.⁶⁰ Február 26-án Fiáth arra utasította Csillagh Lajos zalai alispánt, hogy válasszon ki két hivatalnokot, akik Nagykanizsán megjelenve, a károk kivizsgálására alakuló vegyes bizottmány munkájában részt vesznek, s egyben tudósítást kért arról, hogy a két tisztviselő mikor tud megjelenni az ülésen.⁶¹ Csillagh február 28-án terjesztette elő a megyei tisztviselők névsorát, Fiáth március 1-jén Sümeghy Ferenc főbíró és Barcza Sándor főügyészt nevezte ki közülük azzal, hogy március 8-án jelentkezzenek Stillfriednél.⁶²

Stillfried március 8-án érkezett Nagykanizsára, s Glavasch százados, térparancsnok, egy hadbíró-főhadbiztos, egy alantos tiszt (azaz tiszthelyettes) és két Zala megyei hivatalnok részvételével megalakította a bizottmányt. Március 9-én Nugent táborszernagynak küldött jelentésében közölte, hogy miután jelenleg csupán egy gyalogos és egy lovasszázad található a városban, hasznosnak látná, ha odavezényelnének egy zászlóalj, „mert számomra már most egészen világos, hogy mind a kanizsaiak, mind a környékbeli lakosok üres kifogások révén akarják a felelősséget magukról elhárítani, s véleményem szerint a tényállás pontos kivizsgálása csak azáltal eszközölhető, ha az illető makacs községeknek és különösképpen Kanizsának kilátásba helyezzük az egy zászlóalj által történő végrehajtást, amely e végre készenlétben lenne tartandó.” Ezt a zászlóaljat a későbbiekben be lehetne osztani a megalakítandó mozgó dandárba. Stillfried szerint a két zalai hi-

⁵⁷ L. erre jan. 21-én Jellačićhoz intézett jelentését, közli *Hermann – Molnár* II. 30. o.

⁵⁸ KA AFA Karton 1917. Kr.-sl. AK. u. D. 1849-1-71.

⁵⁹ Stillfried – Nugent, Nagykanizsa, 1849. márc. 9. Közli *Hermann – Molnár* II. 43–44. o.

⁶⁰ VML *Fiáth Ferenc* lev. No. 199. Burits levelének és Fiáth intézkedésének kivonata.

⁶¹ Fiáth Ferenc – Csillagh Lajos, Veszprém, 1849. febr. 26. ZML Horváth Vilmos alispán hivatali iratai.

⁶² VML *Fiáth Ferenc* lev. No. 216. Csillagh válaszáának és Fiáth intézkedésének kivonata.

vatalnok is a lakosok pártját fogta, mindenért a honvédekre hárították a felelősséget, s így a vizsgálatra nézve inkább akadályt, mint segítséget jelentettek.⁶³

A vizsgálat azonban ezzel nagyjából abba is maradt, legalábbis a folytatásnak nincs nyoma. Nugent ugyanis március 12-én kelt válaszában közölte Stillfrieddel, hogy nincsenek nélkülözhető csapatai, sőt, a Nagykanizsán és környékén lévő két század sorgyalogságot és egy század lovasságot is magához akarja vonni. Két nap múlva pedig utasította Spannocchi gróf, altábornagyot, belső-ausztriai és illíriai főhadparancsnokot, hogy az említett alakulatok helyett a 2. otocsáci határőrezred 5. zászlóaljának négy századát küldje Nagykanizsára.⁶⁴ Spannocchi március 17-én tudatta Nugent-nal, hogy csupán két századot tud küldeni. Az átvezénylések kapcsán igen élénk levelezés alakult ki Nugent, Windisch-Grätz és a csapatokat rendelkezési jogára hivatkozva visszatartó Burits altábornagy között, míg végül március 21-én a lovasszázad és a két sorgyalogszázad is elhagyta Nagykanizsát; helyettük azonban nem a 2. otocsáci határőrezred századai érkeztek meg, mert azokat Dahlen altábornagy Zágrábba rendelte; hanem a 10. báni határőrezred két (más forrás szerint három) százada vette át Nagykanizsán a helyőrségi szolgálatot Simich százados vezetésével.⁶⁵

Az elegendő katonaság hiánya miatt a cs. kir. hatóságok nem léptek fel különösebb határozottsággal a polgári lakossággal szemben. Csupán arról tudunk, hogy január 28-án letartóztattak egy Kirschner Ignác Gyula nevű személyt a császár személyének becsméréseért; és katonai kísérettel Sopronba küldték.⁶⁶ Az élni akarás jele volt, hogy egy Gelentsér György nevű mészárosmester megpróbálta behajtani a városon az előző év szeptemberében Jellačić serege számára kiszolgáltatott hús árát. A város az igényt a megyéhez továbbította, de nem ért el eredményt, mint ahogyan Gyuritz József és György kiskanizsai gazdák sem, akik a szintén a horvát csapatok által elfogyasztott ökreik árának megtérítését szerették volna elérni.⁶⁷

A forgandó hadiszerecnse és a város, 1849. április – május

Április elején, a Dunántúlon is érzékelhetővé vált a cs. kir. csapatok helyzetének megrendülése. A jelentések Kossuth ügynökeinek megélenkülő tevékenységéről, elrejtett fegyverkészletekről szóltak, s főleg a nyugati megyékben vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy a megszálló erők egy magyar támadás esetén elégtelenek lehetnek annak feltartóztatására. Zala megyében összesen három század határőr állomásozott a 10. (1. báni) határőrezred 5. zászlóaljából; kettő Nagykanizsán, egy pedig Zalaegerszegen; Veszprém megyében, Pápán egy, Somogyban, Kaposvárott kettő, Vasban, Kőszegen egy határőrszázad teljesített szolgálatot.⁶⁸

⁶³ Közli *Hermann – Molnár* II. 43–44. o.

⁶⁴ Közli öket *Hermann – Molnár* II. 45–46. o.

⁶⁵ L. erre *Hermann – Molnár* II. 47–50. o. és Burits – Windisch-Grätz, Sopron, 1849. ápr. 6. KA AFA Karton 1870. HA DA 1849-4 ad 47.

⁶⁶ Züllich – Nugent, 1849. febr. 7. Közli *Hermann – Molnár* II. 38–39. o.

⁶⁷ L. erre *Hermann – Molnár* II. 49., 51–52. és 141–142. o.

⁶⁸ Burits – Windisch-Grätz, Sopron, 1849. ápr. 6. KA AFA Karton 1870. HA DA 1849-4 ad 47.

Április 9-én, Nagykanizsán, a Pestről és más vidékekről érkezett utazók, kereskedők és „kémek” által hozott hírré, hogy a magyarok legyőzték volna a cs. kir. hadsereget, a helyi lakosok a kocsmákban, majd éjszaka az utcákon Kossuthot éltették, a cs. kir. kiáltványokat pedig gyalázták és olvashatatlanná tették. A kanizsai helyőrség parancsnoka, Simich százados azt jelentette Stillfried vezérőrnagynak és Burits vezérőrnagynak, hogy a lakosság a helyőrségi szolgálatban szétdarabolt cs. kir. csapatok megsemmisítését tervezi, s hogy a nagykanizsaiak fogják azt kezdeni.⁶⁹ Simich egyenesen az észak-itáliai Brescia városának lakóihoz hasonlította a nagykanizsaiakat, akik 1849. március végén felkeltek a megszállók ellen, és csak igen kíméletlen eszközökkel sikerült levérni őket. Ezért erős, lovassággal és tüzérséggel rendelkező helyőrséget igényelt a városba.

A kanizsai megszálló erők helyzetét rontotta, hogy április 10-én a Német (vagy Király) utcában Klauz Boldizsár asztalos házában beszállásolt határőrök egyikének – állítólag fegyvertisztítás közben – elsült a fegyvere, s a golyó megölte egy Horváth nevű lakatos 7-8 éves fiát, aki a műhelyben tartózkodott. A balesetet sokan nem tartották véletlennek, hanem azt állították, hogy a határőr bosszúból lőtte agyon a fiút, mert az a Kossuth-nótát énekelte (más forrás szerint Kossuthot éltette). A házba beszállásolt horvátokat előbb a ház lakói bántalmazták, majd a hírre odasiető tömeg. Egy közlegény súlyosan megsérült, négy katonát megvertek, elvettek tőlük négy szuronyos fegyvert és más felszerelési cikket. Simich százados az eset után azonnal összevonta két századát a katolikus temetőnél, és sürgős segítséget kért Stillfried vezérőrnagytól, hozzátéve, hogy bármely percben támadástól tart, s az eset után mindenképpen más csapatokat kellene Nagykanizsára vezényelni. A tömeg meg akarta támadni a két századot, de Albanich Flórián városbírónak sikerült lecsillapítania az indulatokat. Mindenesetre április 10-éről 11-ére virradó éjjel az utcákon minden cs. kir. kiáltványt és hadijelentést leszaggattak, s majdnem minden fogadóban Kossuthot éltették. A kedélyek lecsillapítása érdekében a fiú temetési költségeinek egy részét a horvát tisztek fizették.⁷⁰

A kanizsaiak haláság lehetek Albanichnak, hogy visszatartotta őket a helyőrség megtámadásától, ugyanis Stillfried vezérőrnagy, a Mura mentén felállított, egy határőr és egy népfelkelő zászlóaljából, valamint másfél ütegből álló dandár parancsnoka, április 11-én az 1. (likai) határőrezred négy századát egy hatfontos üteggel Nagykanizsára indította, majd a likai határőrezred további másfél századát is a különítményhez csatolta, két század népfelkelővel és 20 könnyűlovassal együtt. Noha az általa vezetett csapat csak 12-én délelőtt fél 11 órakor érte el Kis-, délután 2 órakor pedig Nagykanizsát, 11-i dátummal kiáltványt adott ki, amelyben elrendelte a fegyverek beszolgáltatását és a városban ütle-

⁶⁹ Brustmann alszázados, zalaegerszegi állomásparancsnok ápr. 12-én Burits vezérőrnagyhoz intézett jelentésében idézte Gottlieb Mayer kanizsai zsidó kereskedő állítólagos kijelentését: „ha itt, Kanizsán legalább félig-meddig bizonyosan tudhatnánk, hogy Egerszegen a nemzeti ügy érdekében olyan elszánt jó szellem uralkodik, mint azt ma megtudtam, valamennyi Kanizsán elhelyezett határőrt levághatnánk”. *Hermann – Molnár* II. 58–59. o.

⁷⁰ Az esetre I. Simich ápr. 10-i és 11-i jelentéseit, közli őket *Hermann – Molnár* II. 52–54. o.; *Cser – Könczöl* 31. o.; *Novák Mihály* 178–179. o.; *Barbarits Lajos* 57. o. Az esetet Burits vezérőrnagy jelentette Windisch-Grätznek, Brustmann alszázados, zalaegerszegi állomásparancsnok pedig Buritsnak. Uo. 58–59. o. Érdekes módon, az esetről nem szól a Nagykanizsa 1849. január–május közötti történetét tárgyaló hírlapi tudósítás, noha Kossuth éljenzéséről, a katonák megtámadásáról és Albanich fellépéséről ő is ír: *PH* 1849. jún. 23. No. 322. 179. o. Bátor: Nagykanizsa, jún. 17. – A történeteket Csillagh Lajos alispán jelentette Fiáth Ferenc cs. kir. főbiztosnak, az pedig Burits altábornagynak. *VML Fiáth Ferenc* lev. No. 567.

vél nélkül tartózkodók jelentkezését, s rögtönítélő eljárással fenyegette meg azokat, akik elmulasztják a beszolgáltatást és a jelentkezést, valamint azokat, akik útlevél nélküli idegeneknek adnak szállást, vagy leszaggatják a cs. kir. hirdetőményeket; ellenállás esetén pedig bombázást helyezett kilátásba.⁷¹

Stillfried április 12-én három és fél század likai határőrrel megszállta Kiskanizsát, a megmaradt négy gyalogszázzal, a könnyűlovasokkal és a hat löveggel pedig Nagy- és Kiskanizsa között ütött tábor, olyan helyen, ahonnan akadálytalanul lövethette volna a várost, s a magisztrátus tagjait a táborába hívta. Másnap délelőtt 10 óráig követelte a báni határőröktől elvett fegyverek visszaadását, a katonák bántalmazásában vétkesek kiszolgáltatását és 20 000 forint hadisarc fizetését; ellenkező esetben a város lövetésével és felgyújtásával fenyegetőzött. Végül azonban Simich és Glavasch százados azon kijelentésére, hogy a magisztrátus és a jobb érzelmű polgárok mindent megtettek a katonaság elleni további kihágások megakadályozására, eltekintett a hadisarctól, mivel az amúgy is a barátságos érületű, módosabb polgárokat sújtotta volna. Április 13-án délelőtt fél 10-kor megjelent Stillfriednél a város küldöttsége, kérték az ostromállapot megszüntetését és a város megkímélését, mire a vezérőrnagy újabb 24 órával meghosszabbította a határ-időt. Remélte, hogy legalább a fegyverek előkerülnek, mert nem szeretett volna abba a helyzetbe kerülni, hogy a várost lövetnie kelljen, ugyanis úgy vélte, hogy az rossz hatással lehetne a szomszéd megyékre, s könnyen éppen az ellenkező hatást érhetné el: nem megfélemlítené, hanem inkább ellenállásra ösztönözné a lakosságot.⁷²

Stillfried vezérőrnagy április 14-én megkapta a báni határőröktől elvett négy fegyvert, a báni határőrök két századát a katolikus temető melletti uradalmi pintérházban együttesen szállásolta be, majd miután közölte a városvezetés küldöttségével, hogy legközelebb hasonló esetben nem lesz ilyen kíméletes, és lövetni fogja a várost, délelőtt 11 órakor különítményével visszaindult a Mura mentére.⁷³

Az aggasztó Zala megyei hírek hatására Burits vezérőrnagy, a soproni katonai kerület parancsnoka április 14-én javasolta a bécsi katonai és polgári kormányzásnak, hogy Stillfried muraközi dandárja tartósan szállja meg Nagykanizsát és Zalaegerszeget. Ludwig Welden tábornagy, az időközben a magyarországi cs. kir. főserg fővezérévé kinevezett volt bécsi katonai és polgári kormányzó, Stillfried dandárját Burits alá rendelte, Burits pedig másnap este 10 órakor utasítást küldött Stillfriednek.⁷⁴

Stillfried a parancsot 17-én kapta meg, ám közölte Weldennel, hogy mivel a parancsnoksága alatt álló horvát népfőlkelő zászlóalj Horvátország saját költségén állította ki, azt nem viheti magával; egyben felhívta a figyelmét arra, hogy a báni határőrök három és a likaiak hat százada csupán kováspuskákkal rendelkeznek, és igen hiányosan van fel-

⁷¹ Közli *Hermann – Molnár* II. 55–56. o.

⁷² Stillfried ápr. 11-i és 13-i jelentéseit közli *Hermann – Molnár* II. 54–55. és 59–61. o. L. még *PH* 1849. jún. 23. No. 322. 179. o. Bátor: Nagykanizsa, jún. 17.

⁷³ Stillfried ápr. 14-i jelentését közli *Hermann – Molnár* II. 62–63. o. Az expedícióra I. még Tóth Lajos főjegyző ápr. 14-i jelentését Csillagh Lajoshoz, uo. II. 61–62. o. V. ö. *Cser – Könczöl* 31. o.; *Novák Mihály* 179. o.; *Barbarits Lajos* 57. o. Mindannyian párezer főre teszik Stillfried seregét, noha az aligha lehetett 1000 főnél több. Novák és Barbarits szerint Stillfried ott tartózkodásakor éjszaka valaki letépte a városházáról a fekete-sárga zászlót, s a tettes nem került elő. Ennek Stillfried jelentéseiben nincs nyoma.

⁷⁴ Közli őket *Hermann – Molnár* II. 64–65. o.

szerelve.⁷⁵ Április 20-án tehát a likai határőrök hat századával, a 20 könnyűlovassal és a hatfontos üteggel Nagykanizsára indult; megérkezése után, 21-én, az addig ott állomásozott két század báni határőrt Zalaegerszegre küldte, s Buritshoz intézett jelentésében ismét lesújtó képet festett csapatai felszereltségéről és kiképzettségéről. Ugyanakkor örömmel tudatta: „utolsó expedícióm óta igen nagy fordulat mutatkozik a kanizsaiak magaviseletében, ezenközben egynéhány személy nyomában vagyok, akik részint itt, részint Zalaegerszegen lázító és nyugtalanító beszédeket tartottak, s akiket, amint kézre keríthetem őket, intő példaként agyon fogok lövetni.”⁷⁶

Stillfried azonban ismét csak néhány napig maradt Nagykanizsán, mert április 25-én Czindery Lászlótól, Somogy megye királyi biztosától azt a hírt kapta, „hogyan Pestnél legyőztünk volna, Komárom felmentetett volna, s a hadsereg teljes visszavonulásban lenne”. Úgy vélte, ezek után az a legokosabb, ha a zalaegerszegi három századot is magához vonva, valamennyi csapatával visszatér a Muraközbe, s nem hagyja Nagykanizsán a katonai intézményeket sem.⁷⁷

Czindery április 26-án arra szólította fel, hogy foglalja el előző állomáshelyét, „mert ha Zala megye feladatik, a hadsereg hátában bizonytalanság bontakozna ki, és kedvetlen fordulatot hozna,” s hasonló értelmű utasítást kapott Dahlen altábornagtól is. Stillfried erre április 27-én hosszan fejtegette, milyen veszélyekkel járhat a Nagykanizsára való visszatérés, ám Dahlen, arra hivatkozva, hogy fejtegetése alátámasztására „csak aggodalmakat, s nem tényeket hozott fel,” 28-án megismételte a parancsot. Stillfried időközben megkapta Czindery levelét is, és Dahlen utasításának kézhezvétele előtt arra utasította Michael Zastavniković őrnagyot, a likai zászlóalj parancsnokát, hogy alakulatával, a báni határőrök két századával, a 20 könnyűlovassal és a hatfontos üteggel térjen vissza Nagykanizsára; ő maga pedig beteget jelentett. Dahlen ezek után utasította Engelbert Dimatschek nyugállományú alezredest, hogy vegye át Stillfriedtől a dandárparancsnokságot, s azonnal menjen Nagykanizsára.⁷⁸

A 47. életévében járó Zastavniković őrnagy, aki 1831-ben Itáliában, 1835-ben Boszniában vett részt katonai expedíciókban, a báni határőrök egy századát Letenyén hagyta, a többi csapattal pedig április 29-én megszállta Nagy- és Kiskanizsát. Két század határőrt Kiskanizsára rendelt, a többi erőt Nagykanizsán szállásoltatta be. Negyedőrával a csapatok előtt érkezett meg Nagykanizsára Glavasch százados, térparancsnok, s Zastavniković tőle tudta meg, hogy Stillfried elvonulása után a városházáról levették a császári zászlót, letépték a császári kiáltványokat és kifüggesztették a magyar kormányzatéit. Zastavniković jelentése szerint a lakosság között ismét megátalkodott kedélyállapot tapasztalható, „mindenütt hirdetmények és lázító iratok, s még korábbi kiáltványok is köröztetnek.” A magisztrátus tudatta vele, hogy nem tud jótállni semmiért, mert a hír szerint Somogy megyében máris 7000 népfelkelőt mozgósítottak. Az őrnagytól Czindery

⁷⁵ Közli Hermann – Molnár II. 67–68. o.

⁷⁶ Közli Hermann – Molnár II. 69–70. o.

⁷⁷ Ápr. 25-i jelentését közli Hermann – Molnár II. 72. o. L. még PH 1849. jún. 23. No. 322. 179. o. Bátor: Nagykanizsa, jún. 17.

⁷⁸ Czindery levelét közli Hermann – Molnár II. 72–73. o. A további eseményekre l. Dahlen ápr. 30-i jelentését Jellačičhoz, uo. 75–76. o.

somogyi királyi biztos is katonai segítséget kért, s Zastavnikovič 30-án további két gyalogszázadot akart Kaposvárra küldeni.⁷⁹

A két század másnap éppen útnak indult volna, amikor megjelent Zastavnikovičnál Albanich városbíró, s titoktartást kérve közölte vele, hogy a kaposvári cs. kir. csapatokat a magyarok már lefegyverezték, Somogyban 10 000 népfelkelő állt fel, s Czindery elmenekült a megyéből. A hírt némileg alátámasztotta, hogy április 27-én Szentbalázsnál négy személy feltartóztatott egy Eszékről Bécsbe küldött katonai postaszállítmányt. Zastavnikovič szerint a népfelkelést egy Noszlopy nevű kormánybiztos szervezi, „amely a legtávolibb környékekről is egyre gyülekezik, hogy a császári csapatokat a vidéken megsemmisítsék.” Az őrnagy ezért utasítást kért Dahlen altábornagytól, s egyelőre Nagykanizsán maradt csapataival.⁸⁰

Zastavnikovič őrnagytól május 1-jén vagy 2-án Dimatschek alezredes vette át a parancsnokságot, aki magával hozta a báni határőrök Letenyén hátra maradt egy századát is. Dimatschek hatvan éves volt, 1814-ben szolgált a franciák elleni hadjáratban.⁸¹ Dimatschek 2-án, Dahlen utasítása értelmében, a báni határőrök három századát Zalaegerszegre indította, de egy újabb utasítás következtében egyelőre megállította őket Hahóton. A kapott hírekből csak az derült ki, hogy Somogyban és Tolnában a nép lázadásban van. Zalából és Vasból is nyugtalanító hírek érkeztek, s Dimatschek amiatt panaszkodott, hogy „minden fáradtság és költség ellenére” sem tud megbízható híreket szerezni; a kanizsai hangulat „a jó ügyre nézve csaknem teljesen kedvezőtlen, mert egész tömeg gazember jár-ke, hogy a hátrányos híreket terjessze, anélkül, hogy ezen emisszáriusok közül csak egyet is rajtakaphatnánk, mert e csöcseléknek nem pusztán ragaszkodásból, hanem félelemből is segítséget nyújtanak.”⁸²

De mi is okozta az aggodalmat? Április végén a Dél-Dunántúlon a Kossuth által a Somogy megyei népfelkelésével megbízott, utóbb kormánybiztosává kinevezett Noszlopy Gáspár vezetésével valóságos népi háború bontakozott ki. Kossuth még 1849. március 19-én hatalmazta fel Noszlopyt arra, hogy Somogy megyében népfelkelést szervezen. Az előzetes tervek szerint ugyanis fennállt annak lehetősége, hogy Perczel Mór vezérőrnagy IV. hadteste a Bácska megtisztítása után a Dunántúlon folytatja hadműveleteit. Bem Erdélyből történt késedelmes elindulása, valamint a tavaszi hadjárat sikerei miatt azonban a terv megváltozott, s Noszlopy gyakorlatilag egyedül maradt. Április 19-én Bajáról 35 önkéntes kíséretében indult Somogy megye felszabadítására. Álruhában, kalandos körülmények között érkezett szülőföldjére, ahol április 27-én, a marcali járásban, népfelkelést hirdetett. A kaposvári cs. kir. helyőrség harc nélkül kiűrtette a megye székhelyét, s Noszlopy május 1-jén bevonult a városba. Erőinek létszáma akkor már

⁷⁹ Zastavnikovič – Dahlen, 1849. ápr. 29. Közli *Hermann – Molnár* II. 74–75. o. Dahlen május 4-én közölte e híreket Jellačićsal, uo. II. 80. o. – *Novák Mihály* 179. o. és *Barbarits Lajos* 57. o. szerint Stillfried ott tartózkodásakor éjszaka valaki letépte a városházáról a fekete-sárga zászlót, s a tettes nem került elő. Valójában erre Stillfried második elvonulása után került sor. – Zastavnikovič személyi adatait I. KA Qualifications-Listen.

⁸⁰ L. erre ápr. 30-i jelentését, közli *Hermann – Molnár* II. 76–77. o. Az elfogott postára l. még *Hermann – Molnár* II. 74. o. Griller Ignác postamester ápr. 30-i jelentését Csillagh Lajoshoz. ZML Sümeghy Ferenc főszolgabírói iratai. Április 29-én – valószínűleg Zastavnikovič bevonulása előtt – a nagykanizsai postán is feltartóztattak öt cs. kir. jelentést. A jelentések kivonatát I. MOL H 108. Noszlopy Gáspár iratai. 3. doboz. 164. f.

⁸¹ KA Qualifications-Listen

⁸² L. május 2-i átiratát Dondorf őrnagyhoz, közli *Hermann – Molnár* II. 77–78. o.

megközelítette a 10 000 főt. Május 2-án Kaposvárt kiadott kiáltványában azzal bízta Zala, Vas és Veszprém megye lakosait, hogy rövidesen 15 000 embere lesz, s hogy Perczel serege is Eszék felé közeledik; addig is népfelkelésre szólította fel őket.⁸³

Kaposvár felszabadítása után Somogy megye területén csak a szigetvári várban és Barcs körzetében tartózkodtak kisebb cs. kir. helyőrségek. A szigetvári helyőrség május 4–5-én még visszaverte a helyi lakosság támadását, de aztán 5-én este jobbnak látta feladni a várost, és Pécsre vonult.⁸⁴ Ez utóbbi esemény híre május 12-én érkezett meg Nagykanizsára.⁸⁵

Dahlen altábornagy maga is úgy vélte, hogy egyrészt a nagykanizsai pozíció a szomszédos megyékben kibontakozó tömeges népfelkelés esetén igen veszélyes, másrészt viszont „ottani felállításunk az egész környéknek imponál, míg ellenben onnan történő visszavonulásunk jeladás lenne a fölkelésre azon vidékek számára, amelyek eddig nyugodtak maradtak”. A helyőrséget egyelőre elég erősnek ítélte ahhoz, hogy felvegye „a harcot ezekkel a fanatikus, ám még szervezetlen, rosszul felfegyverzett hordákkal,” s a védelem biztosabb vezetése érdekében Basil Knesevich ezredest, a 2. (otocsáci) határőrezred parancsnokát nevezte ki a nagykanizsai dandár parancsnokává, Dimatschek alezredest pedig a muraközi csapatok parancsnokságával bízta meg.⁸⁶

Egyelőre azonban Dimatschek alezredes maradt a nagykanizsai parancsnok. A gyalogság és a tüzérség létszáma kb. 2000 fő volt, 120 lóval.⁸⁷ Komoly problémát jelentett a hiányos fegyverzet, a likai 5. zászlóaljnak puskaművese sem volt, a fegyverek javítását a helyi polgári puskaművesek végezték.⁸⁸ A felszerelés rossz állapota miatt attól kellett tartani, hogy a csapatok egy rövid erőltetett menet esetén is szolgálatképtelenné váljanak.⁸⁹ Május közepén az állomány 10 százaléka beteg volt, ezért Dimatschek két századot kiköltöztetett a laktanyaépületből, s a közeli utca lakóházaiban, összpontosított állásban helyezte el őket.⁹⁰ A vezényeltek, távollévők és harcképtelenek levonása után a harcképes állomány 1650 fő körül lehetett.⁹¹

Dimatschek a környező megyék helyzetéről is hol megnyugtató, hol aggasztó híreket közölt. Dahlen beleegyezése alapján május 4-én tudatta Dondorf őrnaggyal, hogy az 1. báni ezred 5. zászlóaljának három századát Zalaegerszegre küldi, úgy, hogy azok május 5-én odaérhessenek.⁹² A három század május 5-én reggel 7 órakor Dondorf különítményével egy időben vonult be a megyeszékhelyre, s 6-án éjjel 2 órakor indult vissza Kiskanizsára.⁹³

⁸³ Közli *Andrássy Antal*, 1987. 70. o.

⁸⁴ *Andrássy Antal*, 1987. 58–73.; *Noszlopy Antal* 176–191. o.

⁸⁵ Dimatschek – Nugent, 1849. máj. 12. Közli *Hermann – Molnár* II. 94–95. o.

⁸⁶ L. Dahlen május 4-i jelentését Jellačičhoz, közli *Hermann – Molnár* II. 81. o.

⁸⁷ Nagykanizsai vállalkozók – Csillagh Lajos, 1849. május 8. Közli *Hermann – Molnár* II. 90. o. Ebből 650 fő volt a három báni század állománya. V. ő. uo. II. 93. o.

⁸⁸ Dimatschek – Dahlen, 1849. máj. 5. Közli *Hermann – Molnár* II. 87. o.

⁸⁹ Dimatschek – Nugent, 1849. máj. 12. Közli *Hermann – Molnár* II. 94. o.

⁹⁰ Dimatschek – Dahlen és Nugent, 1849. máj. 14. Közli *Hermann – Molnár* II. 97. o.

⁹¹ L. erre a május 11-i létszámkimutatást. Közli *Hermann – Molnár* II. 93. o.

⁹² Közli *Hermann – Molnár* II. 84. o.

⁹³ Dimatschek – Dahlen, 1849. máj. 8. Közli *Hermann – Molnár* II. 88–89. o.

A város mindennapi életéről a jelentések viszonylag kevés adalékot tartalmaznak. Május elején a város környékén nagy volt a szalmahiány.⁹⁴ Az előfogatok kiállítása is nagy nehézségekbe ütközött, mert a megyei tisztviselők magukra hagyták Nagy- és Kiskanizsát.⁹⁵ Két kanizsai vállalkozónak, akik a megyével arra szerződtek, hogy élelmi-szerrel látják el a horvát katonaságot, a megye május 8-án már 17 000 forinttal tartozott.⁹⁶ Néhány kereskedő Letenyére szállított gabonát az ottani katonaság ellátására.⁹⁷ A helyi zsidóság arról érdeklődött Dimatschek alezredesnél, igaz-e, hogy ismét megtiltották neki az átmenetelt Horvátországba?⁹⁸

A függetlenség kimondásának és a Habsburg-ház trónfosztásának híre már május 5-én megérkezett a városba, s némelyeknél, állítólag, rossz benyomást tett. Ugyanakkor a megszállók által nemes egyszerűséggel csöcseléknek titulált közrendűek egy része a híre május 7-én este egy nyilvános kertben Kossuthot éljenezte.⁹⁹ A megszállók helyzetére és nyelvi elszigeteltségére vet némi fényt, hogy amikor a Székesfehérvárról érkezett postaszállítmányban két magyar nyelvű újságot találtak, fordítás végett továbbküldték azokat Zágrábra, mert a helyőrségben csupán egyetlen tiszt értett magyarul, de az „újabb módít” nem ismerte; megbízható fordítót pedig az egész városban nem találtak.¹⁰⁰

Mivel a térparancsnokság lefoglalta a beérkező magyar újságokat, néhány kanizsai polgár úgy döntött, hogy ők maguk végzik el az előzetes postavizsgálatot, s május 10-én az iharosberényi erdőben feltartóztatták a postaszállítmányt, s a magyar újságokat maguk „vették át.” Május 13-án újra feltartóztatták a Székesfehérvárról érkező postaszállítmányt, s a magyar újságokat ismét elvették. Dimatschek a hírt véve május 15-én a likai zászlóalj egy – magyar forrás szerint 120 főnyi – századát küldte Iharosberényhez Jacob Knesich százados vezetésével. Erről értesülve Bognár Gábor nagykanizsai polgár Noszlopyhoz sietett, s felhatalmazást kért tőle, hogy a környéken összegyűjthető népfelkelőkkel és nemzetőrökkel megtámadja a kiküldött századot. Noszlopy a felhatalmazást meg is adta, s ugyanakkor Rotkay (más forrás szerint Patkai) Gábor kaposvári kovácsmester parancsnoksága alatt további erősítéseket küldött. Bognár vagy 300 embert gyűjtött össze, s noha Rotkay csapata nem érkezett meg, május 17-én hajnalban az összeszedett somogyi és zalai népfelkelőkkel és honvédekkel megtámadta a századot. A század Nagykanizsa felé vonult vissza, s reggel 8 óra körül ért a város határába. A csetepatéban elesett egy határőr főhadnagy, az egymásnak ellentmondó források szerint fogságba esett 4–8 határőr, elesett 3–13 fő. Bognárnak kezébe került a század poggyásza és teherhordó lovai is.

⁹⁴ Süimegyh Fercenc – Csillagh Lajos, Söjtör, 1849. máj. 3. Közli *Hermann – Molnár* II. 80. o. L. még Dimatschek – Dahlen és Nugent, 1849. máj. 14. uo. II. 96. o.

⁹⁵ Dimatschek – Dahlen, 1849. máj. 5. Közli *Hermann – Molnár* II. 86. o. I. még *uő.* – Zala megyei alispáni hivatal, 1849. máj. 10. uo. II. 92. o.

⁹⁶ Beadványukat közli *Hermann – Molnár* II. 90–91. o.

⁹⁷ *L. erre* Tóth Lajos máj. 24-i jelentését Noszlopy Gáspárhoz, közli *Hermann – Molnár* II. 124. o.

⁹⁸ Dimatschek – Dahlen, 1849. máj. 6. Közli *Hermann – Molnár* II. 87–88. o.

⁹⁹ Dimatschek – Dahlen, 1849. máj. 5. és 8., *uő.* – Dahlen és Nugent, máj. 14. Közli *Hermann – Molnár* II. 86., 89. és 97. o. – *A Marcius Tizenötödike* szerkesztősége máj. 12-i zalaegerszegi tudósításhoz fűzött kommentárban arról írt, hogy „más úton” tudomására jutott hírek szerint a zalai nép „mint egy ember kész volna felállni, csak vezér, mozdító szellem mutatkoznék s kis fegyveres erő gyámolítaná s buzdítaná Kanizsát...” *MT* (Pest) 1849. máj. 17. No. 24. 95. o.

¹⁰⁰ Dimatschek – Dahlen, 1849. máj. 6. Közli *Hermann – Molnár* II. 87. o.

Dimatschek a támadás hírére véve két század határőrrel és egy fél üteggel a század felvételére sietett, Zastavniković őrnagy pedig a helyőrség többi részével a katolikus templom udvarában maradt készenlétben. Dimatschek Sánc községnél reggel 8 óra tájban találkozott a visszavonuló századdal, néhány ágyúlövést adatott le a felkelőkre, de a további üldözést nem tartotta tanácsosnak. Attól félt, hogy a kanizsaiak maguk is csatlakoznak Bognárékhoz, ezért sötétedés után visszavonult Nagykanizsára,¹⁰¹ az egész helyőrséget a katolikus templom udvarán összpontosította, 18-án pedig négy gyalogszázadot ismét a laktanyába szállásolt be.¹⁰²

A csetepaté hírére Letenyén is rosszabb lett a lakosság hangulata, olyannyira, hogy az ottani őrsöket május 18-án 150 szerezsánnal erősítették meg.¹⁰³ Az iharosberényi támadás hírére véve Dahlen altábornagy – aki rosszalta a likai határőr század iharosberényi akcióját – május 18-án határozott intézkedésekre szólította fel a nagykanizsai dandár parancsnokává kinevezett, egyelőre még Otocsácon lévő Knesevich ezredest, egy további határőr századot és 230–250 szerezsánt Nagykanizsára indított, s erősítéseket kért Nugent tábornagyától is. Mivel Dimatschek Iharosberény község megbüntetését tervezte, Dahlen felhívta a figyelmét arra, hogy csak akkor tegye, ha elegendő helyőrséget tud hátrahagyni Nagykanizsán.¹⁰⁴

Dimatschek május 19-én ismét aggasztó híreket közölt Somogy megyéről és Keszthely környékéről, s meglehetősen veszélyesnek vélte csapatai helyzetét.¹⁰⁵

Másnap, május 20-án délelőtt 11 óra tájban, a Dahlen által rendelkezésére bocsátott szerezsánok kíséretében Nagykanizsára érkezett Knesevich ezredes, s átvette a parancsnokságot. A 64 éves Knesevich tapasztalt tisztnek számított, részt vett az 1805. és 1809. évi Napóleon elleni hadjáratban, Napóleon 1812. évi oroszországi, majd 1813–1814. évi németországi és franciaországi hadjáratában, 1848-ban pedig az észak-itáliai hadjáratban, majd Jellačić őszi hadjáratában. A Bécs bevételénél tanúsított hősiességéért soron kívül léptették elő ezredessé.¹⁰⁶

Knesevich úgy vélte, hogy Iharosberény tervezett megbüntetése egyelőre reménytelen vállalkozás volna, mert ha a feladatot komolyan vennék, csak gyenge helyőrséget hagyhatnának hátra Nagykanizsán, s az iharosberényiek nyilván amúgy is értesülnének a tervezett akcióról. Mivel pedig a kanizsaiak szelleme igen rossz, s egy újabb jelentés szerint a felkelők célja a letenyei híd elfoglalása, s ez által a nagykanizsai helyőrség elvágása, a legjobb lenne a várost – amely „katonai értelemben véve, jelen pillanatban és a közeli jövőben, nem fontos pont, s szükség esetén adottságainál fogva ismét könnyen el-

---

¹⁰¹ A vonatkozó jelentéseket közli *Hermann – Molnár* II. 97–98., 102–103., 105. és 111. o. A magyar forrásokat l. *Cser – Könczöl* 31. o.; *MT* (Pest), 1849. máj. 30. No. 35. 139. o. (a *Komáromi Értesítő* máj. 27-i száma alapján); *PH* 1849. máj. 31. No. 302. Árky: Zalából (tévesen Récsére helyezi az eseményeket); Noszlopy Gáspár kormánybiztos máj. 18-i jelentése; uo. jún. 5. No. 308. 115. o. Szines, Somogy, máj. 26.; uo. No. 322. 179. o. Bátor, Nagykanizsa, jún. 17. – Dimatschek május 14-re, Albanich jelentése és Bátor tudósítása viszont 13-ára teszi a posta elfogását.

¹⁰² L. erre máj. 18-i jelentését Nugenthoz és Castiglioniéhoz, közli *Hermann – Molnár* II. 104–105. o.

¹⁰³ L. erre Skarich százados és Gyurich őrnagy május 17-i és 18-i jelentését, közli *Hermann – Molnár* II. 102–103. o.

¹⁰⁴ Közli *Hermann – Molnár* II. 105–108. o.

¹⁰⁵ Közli *Hermann – Molnár* II. 108–110. o.

¹⁰⁶ KA Qualifications-Listen.

érhető” – kiüríteni, s a helyőrséget a Muraköz és Varasd fedezésére Letenyére visszavonni. Döntését alapvetően befolyásolták azok a hírek, amelyek szerint Noszlopy Gáspár népfelkelői a hozzájuk csatlakozott honvédekkel és huszárokkal a letenyei híd felé nyomulnak előre, hogy ez által elvágják a nagykanizsai helyőrség visszavonulásának útját.

Döntését alátámasztotta egy olyan esemény, amelynek ugyan a cs. kir. forrásokban nincs nyoma, ugyanakkor két magyar forrás is megerősíti megtörténtét. Noszlopy Gáspár Svastich Benő hadnagy vezetésével egy fogságból megszökött huszárt, négy Somogy megyei lovas huszárt, valamint harminc honvédet küldött Iharosberénybe azzal az utasítással, hogy nyomuljanak előre Nagykanizsa felé és lármázzák fel a horvát előőrsoket. A sánci kocsmához érve a honvédek hátra maradtak, az öt huszár pedig továbblovagolt. Amikor a horvát előőrsoek meglátták őket, „jönnek a magyarok” kiáltással rohantak be a városba. Knesevich ezért – Dahlen és Castiglioni altábornagy, soproni katonai kerületi parancsnok válaszát be sem várva – május 20-án intézkedett a katonai kórház Varasdra küldéséről, majd május 20-áról 21-ére virradó éjjel csapataival elhagyta Nagykanizsát, s 21-én hajnali 5 órakor Letenyére érkezett a helyőrséggel.¹⁰⁷ Május 21-én átiratban közölte Nagykanizsa lakosaival, hogy „tisztán hadászati okoknál fogva rövid időre” elhagyja a várost, s a hátrahagyott betegeteket a lakosok emberségébe ajánlotta.¹⁰⁸

Knesevich döntését – amelyet a nagykanizsaiak mellett a muraköziek rossz hangulatával, s a Muraköz lecsillapításának szükségességével is magyarázott – Dahlen altábornagy tudomásul vette,¹⁰⁹ annál is inkább, mert újabb hírszerzői jelentések az elkövetkező napokban több ezer népfelkelő és reguláris katona Nagykanizsára érkezéről számoltak be. További aggodalmat keltek a Buda bevételéről szóló hírek, és hogy az ott felszabadult magyar csapatokat, Aulich Lajos tábornok 13 000 (!) katonáját, vélhetőleg a Mura mellékére indítják.¹¹⁰ Sokkal kevésbé volt megértő a döntéssel kapcsolatban Jellačić tábornagy, aki egy Dahlenhez intézett átiratában kárhóztatta az intézkedést, mondván, hogy arra két nappal az állítólagos ellenség megjelenése előtt került sor, s a mozdulat „a katonát a nép előtt minden tekintélytől megfosztja, és csak arra alkalmas, hogy a népet még inkább a rosszérzelműek kormányozzák.”¹¹¹ Knesevich, Dahlen és a többi cs. kir. parancsnok aggodalma valóban alaptalan volt, hiszen Noszlopy egyelőre nem tartotta magát elég erősnek ahhoz, hogy összesen 400 főnyi csapatával egyedül kísérelje meg a Muraköz visszafoglalását, s ezért a zalai, különösen a Nagykanizsa környéki nemzetőrség mozgósítására szólította fel a megye újonnan kinevezett kormánybiztosát, Csertán Sándort.¹¹²

¹⁰⁷ L. erre Knesevich május 20–21-i és 23-i jelentéseit, közli őket *Hermann – Molnár* II. 112–113., 116–117. és 121–122. o. Noszlopy huszárjaira l. Noszlopy máj. 27-i átiratát Csertán Sándorhoz, uo. 133. o.; *PH* 1849. jún. 6. No. 309. 117. o. Victor: Csata Somogyban; és *Cser – Könczöl* 31. o. L. még *Andrássy Antal*, 1987. 85. o. A *Marcius Tizenötödike* egyik zalai tudósítója szerint „a horvátok örömet is menének [a Muraközből is – H. R.], csak történnék valami, amivel szökésüket otthon mentegethetnék”, ahogy Nagykanizsán is történt. *MT* (Pest), 1849. júl. 4. No. 65. 259. o. Mátyus Kálmán, Pusztaszentlászló, 1849. jún. 17. „Zalából”. – *Novák Mihály* 182. o. és *Barbarits Lajos* 57. o. – akárcsak Cser – továbbra is Stillfriedet nevezi meg a kanizsai dandár parancsnokaként.

¹⁰⁸ *Hermann – Molnár* II. 113–114. o.

¹⁰⁹ L. erre máj. 23-i, 24-i, 26-i és 30-i jelentéseit: *Hermann – Molnár* II. 120–121., 128–131. és 136–138. o.

¹¹⁰ L. erre Knesevich május 24-i és 31-i jelentéseit, valamint egy Dimatschek által beküldött hírszerzői jelentést, közli őket *Hermann – Molnár* II. 125–127. és 138–140. o.

¹¹¹ Közli *Hermann – Molnár* II. 135–136. o. V. ö. uo. 138. o.

¹¹² L. Noszlopy máj. 27-i átiratát Csertán Sándorhoz, közli *Hermann – Molnár* II. 133–134. o.

A megszállók távozása után a városi tanács egyik első döntése az volt, hogy a háború befejezéséig minden csödeljárás és per felvételét beszüntette. A sópénztár is szüneteltette a kincstári pénzek továbbszállítását.¹¹³

1849. május 23-án megjelent Nagykanizsán Svastich Benő hadnagy és négy honvéd, s Noszlopy rendelete alapján felszólította a hatóságot, hogy a horvát helyőrség által hátrahagyott ládákat szállíttassa Iharosberénybe. Tóth Lajos főjegyző erre közgyűlést hívott össze, amely ugyan őszinte örömét fejezte ki a rendelet miatt, ugyanakkor aggódott, hogy ha a horvát csapatok visszatérnek, s megtudják, hogy a kincstári ládákat nagykanizsai szekereken szállították el, bosszút állnának a városon. A közgyűlés tehát arra kérte Svastichot, hogy Somogy megyéből rendelt szekerekkel szállíttassa el a kincstári ládákat. Ez május 24-én meg is történt, ám a kíséretül szolgáló somogyi nemzetőrök buzgóságukban néhány, éppen Letenyére gabonát, kenyeret és zsemlet szállító kereskedőt is letartóztattak és bántalmaztak; amikor pedig Albanich városbíró megkérdezte tőlük, van-e erre megbízatásuk, s egyben a csend és rend fenntartására szólította fel őket, őt is szidalmazták, és letartóztatással fenyegették.¹¹⁴

A városiaknak az ellenség visszatérésevel kapcsolatos aggodalma egyáltalán nem volt alaptalan. Május végén Gorizzutti alezredes vezetésével Sopronból Kőszegen, Szombathelyen és Körmenten át egy félszázadnyi könnyűlovasból, egy vértesezredből, hat gyalogszázadból és egy ütegből álló cs. kir. különítmény vonult Lendvára, hogy a nyugati határszélét átfésülje. Gorizzutti – miután Lendváig nem talált ellenségre – elhatározta, hogy kémszemléjét Nagykanizsáig terjeszti ki, s ehhez támogatást kért Knesevich ezredestől. Gorizzutti tehát május 31-én Letenyére vonult, és június 1-jén megindította különítményét Nagykanizsa felé. Pólánál kapta a hírt, hogy Knesevich ezredes megtagadta a kérés teljesítését, ráadásul egy előző napon, útközben kapott rendelet miatt saját csapatai egy részét is vissza kellett küldenie Fürstenfeldre. Ezért lemondott a Nagykanizsa elleni akcióról, s még aznap visszaindult Lendvára. Jelentéseiben ugyanakkor javasolta Nagykanizsa mielőbbi megszállását.¹¹⁵

Gorizzutti félbe maradt mozdulata némi rémületet keltett Nagykanizsán, s a városi tisztviselők sürgették, hogy minél előbb reguláris katonaság érkezzen a város védelmére. Erre kérték a Buda bevétele után hadosztályával Székesfehérváron és Veszprémen át Pápara küldött Kmety György ezredest, valamint a Rába-vonal védelmét ellátó VII. hadtest parancsnokát, Poeltenberg Ernő ezredest is.¹¹⁶ Hasonló kérést intézett Kmetyhez Hunkár Antal Veszprém megyei kormánybiztos és főispán útján Csertán Sándor, maga Hunkár, illetve a Zalaegerszegen tartózkodó Gaál Miklós vezérőrnagy is.¹¹⁷ Kmety maga is jónak

¹¹³ *Barbarits Lajos* 657–58. o.

¹¹⁴ L. erre Tóth Lajos máj. 24-i jelentését Noszlopyhoz, közli *Hermann – Molnár* II. 123–125. o.

¹¹⁵ L. erre Gorizzutti – Csáktornyai városparancsnokság, Lendva, 1849. máj., 30. KA AFA Karton 1933. Súdarmee unter Jellačić. 1849-6-46c.; Daniss Rudolf jún. 2-i, valamint Gorizzutti jún. 2–3-i jelentéseit, közli őket *Hermann – Molnár* II. 144–149. o. V. ö. *Novák Mihály* 183–184. o.

¹¹⁶ L. erre *Hermann – Molnár* II. 145–146., 150. o.; *Molnár András*, 1999. 335–341., 350–351. o.

¹¹⁷ Csertán kérésére I. *Molnár András*, 1999. 338., 341. és 350. o., Gaáléra és Hunkáréra I. *Hermann Róbert*, 1999. 49–50. o.

tartotta az ötletet, s a hadműveleteket irányító Központi Hadműveleti Irodához fordult, amely azonban – a nyugat-dunántúli magyar erők elégtelensége miatt – június 4-én elutasította a kérést.¹¹⁸ Ugyanakkor Görgei június 7-én arra utasította Kmetyt, hogy két század huszárt küldjön a Muraköz felé. Kmety ezt június 9-én meg is tette, de másnap a szemben álló cs. kir. csapatok mozdulatai miatt a különítményt visszahívta.¹¹⁹

Miután Csertán rendeletére megszűnt a Muraközbe és a horvát területekre való élelmi-szerszállítás, a Letenyén lévő horvát csapatok rekvirálni kezdtek, s állítólag még a polgári lakosokra is lőttek.¹²⁰ Az élelmiszer-, nyersanyag és iparcikk kivitelének meggátolására elrendelt határozat a másik oldalon is hasonlóval viszonzották, ugyanakkor a megyei, így a kanizsai nemzetőrség kirendelése a zárvonatra komoly anyagi problémákkal járt.¹²¹

Csertán június közepén arra a hírre, hogy Kmety ezredes június 13-i csornai győzelme következtében „a használható osztrák katonai erő Muraközből és Stájerből Kőszeg vidékére vonatott,” meg akarta kísérelni a Muraközbe való beütést, s június 16-án arra kérte Noszlopyt, hogy június 19-ig küldjön segédcsapatokat Nagykanizsára.¹²² A tervből végül nem lett semmi; Noszlopynak elég gondja volt a saját megyéjében, emellett éppen június közepén Baranya megye felszabadításának gondolata foglalkoztatta.¹²³ Június végéig a Zala megyei szakaszon a hadi helyzet változatlan maradt: a horvát és cs. kir. csapatok vezetői egyelőre nem láttak tisztán, s emellett mindaddig nem akartak támadást indítani, amíg a Stájerországban Nugent tábornagy alatt szerveződő II. tartalékhadtest bevethető állapotba nem kerül, illetve amíg a főhadiszíntéren meg nem indul a főserég támadása.¹²⁴

Május 25-én a megyébe, 26-án Nagykanizsára érkezett Csertán Sándor, a megye május 15-én kinevezett teljhatalmú kormánybiztosa. Onnan szólította fel Csillagh Lajos alispánt, hogy az újoncállítás mielőbbi megindítása érdekében május 29-ére, Zalaegerszegre hívja össze a megye bizottmányát. Szintén onnan írt Noszlopynak, s kérte, hogy egyeztessék intézkedéseiket, illetve, hogy Noszlopy tájékoztassa őt terveiről.¹²⁵ Május 27-én a városháza erkélyéről, a helyiek nagy éljenzése közepette, buzdító beszédet mondott, amit az est folyamán kivilágítás követett.¹²⁶ Június 6-án Szemere Bertalan miniszterelnöknek és belügyminiszternek küldött jelentésében dicsérte a várost: „bár egész dunántúli kerület meghajlott az osztrák uralom alatt, ön erélyességére támaszkodva, nemes büszkeséggel, híven, szilárdul állott szabadságunk szent ügye mellett, szenvedett sokat, végtelenül, de szolgálga a hatalomnak soha meg nem hajult.” Dicsérte Albanichot, aki ugyan csak pékmester, „mégis kitett sok alispányokon,” mert nem csak lelkesítette a népet, hanem a menekvőknek és bujdosóknak élete kockáztatásával útlevelet is adott. Úgy vélte, jó lenne, ha a kormány megdicsérné a várost eddigi helytállásáért.¹²⁷

¹¹⁸ L. erre Hermann Róbert, 1999. 54., 59. és 69–71. o.

¹¹⁹ L. erre Hermann Róbert, 1999. 96., 109–110., 114., 123. o.

¹²⁰ L. erre Daniss Rudolf jún. 2-i jelentését, közli Hermann – Molnár II. 144–146. o.

¹²¹ L. erre Hermann – Molnár II. 142., 145.,

¹²² Közli Molnár András, 1999. 357. o.

¹²³ L. erre jún. 15-i, 17-i és júl. 3-i iratait, közli Andrásy Antal, 1973. 277–279. o.

¹²⁴ L. a különböző hírszerzői jelentéseket, közli őket Hermann – Molnár II. 151–157. és 159–161. o.

¹²⁵ Közli őket Molnár András, 1999. 332–334. o.

¹²⁶ Cser – Könczöl 31. o. A Dimatschek alezredes által május 30-án beküldött hírszerzői jelentés szombat-ra, azaz 26-ára teszi a történeteket. Közli Hermann – Molnár II. 138–139. o.

¹²⁷ Közli Molnár András, 1999. 340. o. V. ö. uo. 349. o.

Néhány nappal Csertán után állítólag Gasparich Kilit (Márk) ferences barát, tábori lelkész is Kanizsára érkezett, s „a városház erkélyéről, tüzelte, lelkesítette a népet, akik fölbuzdulva lelkesen éljenezték a derék szónokot.”¹²⁸ Június 6-án tartották meg a kormány által az orosz intervenció miatt elrendelt országos böjtöt „és a felső templomból körmenet indult a barátok templomába.”¹²⁹

A megye közgyűlése május 31-én intézkedett az újoncozás újakezdéséről. Magának Nagykanizsának 60 főt kellett kiállítania, foglalójukra és felszerelésükre a város 2 300 forint adót vetett ki a lakosokra. Június 8–10. között végül 98 főt soroztak be, és Keszthelyre küldték őket.¹³⁰ Az újoncok a nemzeti kokárda mellett a vörös rózsát, a köztársaság jelvényét is viselték.¹³¹ A kapornaki járásban június 21-ig a járásra kivetett 503 újoncból 481 főt sikerült kiállítani, ám mivel az előző évi kivetésből is hiányoztak még néhányan, a járás teljes hátraléka 46 fő volt. Az újoncozási választmány jelentése szerint Nagykanizsa 26 – a sorshúzás idején távol lévő – újonccal tartozott az előző évről, akiket minden fenyegetés dacára is nehéz volt kiállítani, mert „a kanizsai polgároknál legtöbb visszavonások s akadályok merülnek fel a törvény végrehajtására.” Az újoncozási bizottmány utasítást is kért a megyétől, hogy a szülők pénzén kiállíthatnak-e a helyettes újoncokat. A megyei bizottmány június 23-án tárgyalta a kérdést, s úgy határozott, hogy a helyettes újoncokat a szülők pénzén kell kiállítani, ha pedig azok nem rendelkeznének elegendő vagyonnal, akkor a sorshúzáskor a sorban az illető után következő személyt kell kiindítani; a katonai szolgálat alól kibúvók ellen pedig országos körözést kell kiadni azzal, hogy kézre kerülésük esetén, büntetésként, 8 évre sorozzák be őket.¹³²

Az újabb megszállás

Laval Nugent tábornagy, a Stájerországban szerveződő cs. kir. II. tartalékhadtest parancsnoka július 4-én arról értesítette Dahlen altábornagyot, hogy július 10–11-én, a Muraközben lévő három határőrzászlóaljjal egyesülve, Letenyénél átkel a Murán, s a túlparti magaslatokon foglal állást. Dahlen csak részben értett egyet a tervvel, mert a Nagykanizsára történő előnyomulás fedezte volna ugyan Horvátországot, de aggályosnak ítélte, ha Nugent egy távolabbi előnyomulás esetén magával vinné a határőr zászlóaljakat, „mert ezáltal Horvátország teljesen csapatok nélkül maradna.”¹³³ Július 9-én Csáktornyan találkozott Nugent és Dahlen, s az előbbi elmondta, az aggodalom, „hogy a magyar hadsereg egy része, a császári osztrák és orosz hadsereg hadműveletei által szo-

¹²⁸ *Cser – Könczöl* 31. o. – Gasparich nagykanizsai tartózkodásáról más forrás nem tájékoztat, azonban miután pályájának 1849. június-augusztusi időszaka nem ismert, nem zárható ki. V. ö. *Zakar Péter*: „Én éltemet szívesen fölálodom honomnak...” (Gasparich Kilit 1848–49-ben). *Pannon Tükör*, 1998/2. 80. o.; *Zakar Péter*: Zala megye vértanúja: Gasparich Kilit 1848–49-ben. In: A szabadságharc leverésétől a kiegyezésig. – Deák Ferenc emlékezete. A Göcseji Múzeum konferenciái a Deák-évben. Szerk. *Béres Katalin*. Zalaegerszeg, 2004. 22. o.

¹²⁹ *Cser – Könczöl* 31. o.

¹³⁰ L. erre *Molnár András*, 1999. 342. o.; *Hermann – Molnár* II. 153–155. o.; *Barbarits Lajos* 58. o.

¹³¹ *Cser – Könczöl* 31. o.

¹³² ZML Közgyűlési iratok. 1849:1149.; uo. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1849. No. 191.

¹³³ L. erre Nugent – Dahlen, h. és d. n., No. 548. KA AFA Karton 1892. 2. Rk. u. N. 1849-7-11a.; Dahlen – Jellačić, 1849. júl. 6. Közli *Hermann – Molnár* II. 161–162. o.

rítva Horvátországra vetheti magát,” arra indította, hogy a II. tartalékhadtesttel bevonuljon Zala megyébe, „s egy, a célnak megfelelő állást foglaljon el.” Röviddel ezután azonban azt a hírt kapta, hogy az orosz főerők július 3-án még csak Forrón állomásoznak, s Grabbe tábornok orosz hadosztálya is messze van még az orosz főseregtől. Mindez óvatosságra intette Nugent-t, aki ezért elhatározta, hogy egyelőre Horvátország és Stájerország fedezésére korlátozza ténykedését, távolabbi hadműveletekbe nem bocsátkozik. Ezért Nugent és Dahlen úgy döntöttek, hogy Knesevich ezredet három zászlóaljjal, a topolóci szerezsánokkal, 30 könnyűlovasal és egy üteggel Nagykanizsa megszállására küldik, két zászlóaljjal és egy könnyűlovas osztaggal Letenyén foglalnak állást, a többi csapatot pedig részint a Muraközben, részint stájer területen hagyják. Este 6 órakor megérkezett Kellner vezérőrnagy, a császár hadsegédje, az uralkodó azon szóbeli utasításával, hogy „nem kell előnyomulni, hanem a II. tartalék hadtesttel a Friedau és Luttenberg közötti állásban maradni. Knesevich ezredet három határőrzászlóaljjával Kanizsáig lehet előretolni, amely esetben támogatására a Muraközben egy csapat felállítandó.” Ez az utasítás lényegében megfelelt az aznapi megállapodásban foglaltaknak.¹³⁴

Nugent és Dahlen ennek megfelelően intézkedett, hogy Knesevich dandárja (három határőrzászlóalj, a topolóci szerezsánok, 50 könnyűlovas és egy hatfontos gyalogüteg) július 11-éről 12-ére virradó éjjel keljen át Letenyénél a Murán, s Nagykanizsa felé nyomuljon előre, Zalaegerszeg felé pedig portyáztasson. A kiadott diszpozíció szerint Karl Zeisberg vezérőrnagy dandárjának (két határőr- és egy vadászászlóalj, egy gyalogüteg, 80 könnyűlovas) pedig Letenyén és környékén kellett állást foglalnia. Mivel a beérkezett hírszerzői jelentések szerint Nagykanizsán és környékén nem volt reguláris katonaság, a hadmozdulat elsődleges célja csupán az ellenséges felállításáról való ismeret-szerzés és a népfölkelés szétszórása volt.¹³⁵

Július 12-én a 2500 főnyi Knesevich-dandár meg is indult Nagykanizsa felé, s miután elűzte a Letenyén lévő, általa 900 főnyire becsült, „jól felfegyverzett” felkelőt (valójában önkénteseket és nemzetőröket), további útját „gyűjtogatás és pusztítás”¹³⁶ jelezte. Az akkor Letenyén lévő Csertán Sándor az ott állomásozó nemzetőrökkel Bánokszentgyörgy felé vonult, Nagykanizsa környékén 150 honvéd, 11 huszár és két kis ürméretű ágyú állomásozott. A határőrök a Letenyéről visszavonulókat üldözve felgyújtották Pólát és Becsehelyt. (A kihágások elkövetőit Knesevich állítólag július 13-án kivégeztette). A támadás hírére Albanich Flórián városbíró az Iharosberényben lévő somogyi nemzetőrparancsnokoktól, Csertán magától Noszlopytól kért segítséget. Csertán futára összesen 1600 gyalogosra és 260 lovasra becsülte az előnyomuló csapatok létszámát; az Iharosberénybe érkező nagykanizsai utazók tízezer főről beszéltek.¹³⁷ Noszlopy úgy vélte, hogy ekkora erővel az ő 800

¹³⁴ Dahlen – Jellačić, 1849. júl. 9–10. Közli *Hermann – Molnár* II. 164–166. o.

¹³⁵ L. erre a hírszerzői jelentéseket és Nugent júl. 11-i intézkedéseit, közli őket *Hermann – Molnár* II. 161–162., 164–165. és 167–170. o.

¹³⁶ Burits altábornagy szavai a július 13-án a II. tartalék hadtest parancsnokságához intézett jelentésből, közli *Hermann – Molnár* II. 176. o.

¹³⁷ A Knesevich előnyomulásáról szóló jelentéseket közli *Hermann – Molnár* II. 171–174. o. Létszámára I. a II. tartalék hadtest létszámkimutatását, KA Nl. N. Karton 11. 1849-7-43. – Letenyénél *Cser – Könczöl* 31. o. szerint „a Mura-vonalt őrző népfölkelőket, csekély számú honvédet, kanizsai nemzetőröket, pandúrokat és Csontos N. vadászcsapatát” nyomta vissza Knesevich. Csertán szerint 70 honvéd, uradalmi vadászok és nemzetőrök alkották a letenyei csapatot. L. Noszlopyhoz írott júl. 14-i levelét, közli *Hermann – Molnár* II. 179. o. L. még *Novák Mihály* 200–201. és 209. o. (bár az előbbi helyen összecsúszik a júl. 12. előtti letenyei és a júl.

főnyi csapata és a Csertán által összegyűjtendő erősítések is fel tudják venni a harcot, s ezért július 13-án kelt válaszában arra kérte Csertánt, hogy vagy Nagykanizsán, vagy ha azt az ellenség elfoglalná, Iharosberényben csatlakozzon hozzá július 14-én vagy 15-én.¹³⁸

Knesevich dandárja a tervekkel ellentétben nem érkezett meg 12-én Nagykanizsára, hanem – nagy valószínűséggel a felvonulás közben elkövetett rablások és gyűjtogatások miatt némileg felbomolva – 13-án Becsehelyen pihenőnapot tartott. Knesevich onnan szólította fel Nagykanizsa város tanácsát, hogy a lakosokat falragaszok útján utasítsa a fegyverek letételére és a békés életmódhoz való visszatérésre, követelte a néplázítók listájának összeállítását, valamint azt, hogy másnap, 14-én megérkező csapatai számára tartson készen élelmet. Emellett teljes bántatlanságot ígért a lakosoknak, s biztosította őket arról, hogy csapatai között fenn fogja tartani a rendet.¹³⁹

Csertán a letenyei csetepaté után az összeszedett csapattal Nagykanizsára ment, hogy ott népfelkelést hirdessen. Július 14-én a szomszédos községekből „nagy számmal” be is jöttek a városba, a kanizsaiak viszont, feltehetőleg Knesevich levelének hatására, „a felkelésre hajlandóságot nem mutattak, sőt kijelentették, hogy míg az ellenség erejét nem tudják, és rendes katonaság nem érkezik, addig a felkelést célravezetőnek nem tartják, hanem készebbek az ellenséget majd akkor, ha városukban lesz, és látják, hogy bízhatnak, megtámadni a szomszéd helységek segedelmével.” Erre aztán a vidékről bejött népfelkelők is hazamentek. „Ha már egyszer Kanizsán nem sikerült népfelkelést eszközölnöm, máshol nehezen fog sikerülni, és így Zala ismét védtelen állásba maradand” – írta július 14-én Csertán Noszlopynak. Ezután az összegyűjtött honvédeket és önkéntes vadászokat részint Kiskomáromban hagyta, „hogy azon esetre, ha talán Kanizsán az ellenség megtámadtatnék, ezen vidéken is ezen erő által népfelkelést rendezni lehetne,” részint Noszlopy rendelkezésére bocsátva Marcaliba irányította, ő maga pedig Keszthelyre utazott, hogy ott folytassa a megye védelmének szervezését. Kérte Noszlopyt, mielőbb tájékoztassa őt a terveiről, s úgy vélte, „ma meg lehetne támadni [az ellenséget], csak Kanizsán lenne legjobb, mert ha egyszer Somogyba betör, ott is le lesz hangolva a nép kedélye.”¹⁴⁰ Noszlopy helyett testvére, Antal válaszolt, aki megígérte, hogy segítséget nyújtanak Nagykanizsa visszafoglalásához.¹⁴¹

A Knesevich-dandár július 14-én reggel hét órakor, egy századot Becsehelyen hátrahagyva, megindult Nagykanizsa felé és délelőtt 11 órakor érkezett meg Kiskanizsa elé. Knesevich a Zastavnikovič őrnagy vezette likai határőrszázalóaljat Nagykanizsa előtt táboroztatta le, s rábízta a városban az őrszolgálat ellátását; a másik két (az I. báni és az ogulin-szluini) zászlóalj a megszerzésükkel és az üteggel Kiskanizsa előtt ütött tábor. Maga Knesevich az uradalmi lakban (az Esterházy-kastélyban) vett szállást.¹⁴² Burits altá-

---

16–18. közötti iharosberényi gyülekezés.) Az alakulatok közül Csontos Sándor vadászcsapatára I. uo. 189. o. Dondorf őrnagy júl. 16-i jelentésében 76 honvédre, 34 megyei pandúrra, 200 nemzetőrré és 600 vadászra és erdőkerülőre tette a csapat létszámát. KA AFA Karton 1837. Hauptarmee unter Haynau 1849-7-281.

¹³⁸ Közli *Hermann – Molnár* II. 175–176. o. I. még Szemere Bertalannak frott aznapi jelentését, közli *Andrássy Antal*, 1973. 284–285. o.

¹³⁹ Közli *Hermann – Molnár* II. 177–178. o.

¹⁴⁰ Közli *Hermann – Molnár* II. 179–181. o.

¹⁴¹ Közli *Hermann – Molnár* II. 181–182. o. L. még *Andrássy Antal*, 1987. 91–95. o.

¹⁴² L. aznapi jelentését Nugent-hoz, közli *Hermann – Molnár* II. 182–183. o. és *Cser – Könczöl* 31. o.

bornagy másnap arra utasította, hogy követelje Kiskanizsától a májusi visszavonulás során, Sormáson meggyilkolt határőr tiszt kiskanizsai illetőségű gyilkosának kiszolgáltatását, és „húzódozás vagy az illető hiánya esetén e községet 10 000 pengő forint büntetés-sel sújtsa, e teher el nem bírhatása esetén az egész szarvasmarha állományt kobozza el.”¹⁴³

Nugent időközben arról értesítette a Zalaegerszeget megszálló Dondorf őrnagyot, hogy július 15-én a Zeisberg-dandárból időleges erősítést küld neki. Dondorf azt remélte, hogy ez az erő maga előtt űzi majd a Letenyén összegyűlt népfelkelőket, s ezért július 14-ről 15-re virradó éjjel a Nagykanizsára vezető úton vett állást; csakhamar azonban megtudta, hogy reménye alaptalan volt, mert az általa kb. 900 főre becsült „csőcselék” elmenekült.¹⁴⁴

A július 16-i rajtaütéstől az augusztus 13-i vásárig

A megszállók nyugalma nem sokáig tartott. Az időközben Iharosberénybe érkezett Noszlopy Gáspár táborában a László János huszár főhadnagy vezette Somogy megyei önkéntes huszárok is ott voltak. Július 16-án László 25 huszárral járőrözni indult Nagykanizsa felé. A különítmény Sánc községig vonult, onnan László a nagykanizsai születésű Blasicsics (Blazsincsics, Blázsencsics) Ferenc őrmester vezetésével 16 huszárt küldött tovább azzal az utasítással, hogy addig menjenek előre, amíg az ellenség előőrseibe nem ütköznek. A huszárok találkoztak is egy 25 főből álló horvát előőrssel, amely kilőtte rájuk fegyverét, ám a huszárok ezzel nem törődve, s az eredeti parancsot figyelmen kívül hagyva, megtámadták, és egy fallal körülvett udvarba üzték őket. Ebben a mezőkön dolgozó helyiek is segítségükre voltak. Ezután Blasicsics huszárai este fél 8 tájban a pécsi úton bevágtattak a városba, a piarista kolostortól az uradalmi épületek felé vették útjukat, s ott „káromkodó és fenyegető szavakkal” szólították fel a nagykanizsai lakosságot a népfelkelésre. Ütközben a templomtéren szétűzték a rájuk tüzelő határőröket. A huszárok és a hozzájuk csatlakozott nép félre akarta veretni a harangokat, de Albanich megakadályozta őket.

Zastavniković őrnagy a kiáltásokat hallva összegyűjtötte az uradalmi lakban lévő katonáit, s a huszárokra lövetett. A lövéseknek egy helyi zsidó kereskedőségét esett áldozatul. Zastavniković állítólag üldözőbe vette (vagy úgy érezte, hogy üldözi) a fel-alá vágató huszárokat, majd visszatért az uradalmi lakhoz. Ott egy félórát várt, majd miután nem kapott erősítést, kivonult a városból. Jelentése szerint a nagykanizsaiak többsége nyugodtan viselte magát, többen azonban téglákkal támadták meg a visszavonulókat. Közben László főhadnagy emberei is bevágtattak a városba. A menekülőket és kivonulókat a huszárok és a népfelkelők, sőt állítólag a helyi nemzetőrök a város széléig követték. Zastavniković a Nagy- és Kiskanizsa közötti táborba érve rendezte csapatait, s két kartácslővést adatott le az üldözőkre. A lövések több nemzetőrt megöltek és megsebesít-

¹⁴³ L. Burits júl. 15-i jelentését Nugent-hoz, közli *Hermann – Molnár* II. 184–185. o. – Az illető tisztet állítólag egy Sijojko (talán Szilajka) nevű és egy ismeretlen kiskanizsai személy ölte meg. L. uo. II. 140. o. Elképzelhető, hogy ez a Sijojko/Szilajka azonos a Szilajka Györggyel, aki az 1848. jún. 16-i képviselőválasztáson a legfőbb rendbontók közé tartozott. Uo. I. 46–47., 55., 60., 111–112. o. – *Novák Mihály* 182. o. szerint egy Rózsa nevű személy volt a gyilkos.

¹⁴⁴ Dondorf a hadsereg főparancsnokságához. KA AFA Karton 1837. Hauptarmee unter Haynau 1849-7-281. HL 1848–49. 38/32.

tettek, egy Német utcai házat felgyújtottak. (Az említett kereskedősegéddel együtt négy kanizsai polgár esett a lövések áldozatául.) A városba visszaözönlő nép több módosabb polgár házát megtámadta, Albanich városbíró halálra keresték, s állítólag a házát is lebombolták (más forrás szerint a péküzletét támadták meg). Noszlopy 35 főre becsülte az ellenség veszteségét, Knesevich egy őrmester és néhány fő elestét vallotta be, később három, a nagykanizsaiak által fejszével agyonütött határőrrel beszélt; Nugent szerint öt fő volt a saját veszteség. Zastavnikovič négy halottra és két sebesültra becsülte a magyarok veszteségét, Noszlopy szerint csak egy huszárló sebesült meg.

Zastavnikovič részint további támadástól tartva, részint Knesevich utasítására Kiskanizsára vonult vissza, s erősítéseket kért. Knesevich a történeteket másnap jelentette Nugent tábornagynak azzal, hogy ha megtámadják, sem vonulhat vissza, mert Zalaegerszeg felé kiküldött százada még nem tért vissza.¹⁴⁵

Knesevich július 17-én egy zászlóaljjal Nagykanizsa elé vonult, magához hívatta a városi tisztségviselőket, s felszólította őket, hogy a város fizessen 20 000 forint hadisarcot. Egy óra elteltével a tisztségviselők közölték, hogy fizetni fognak, mert meg akarják óvni a várost a bombázástól, egyidejűleg kérvényt intéztek Nugent tábornagynak, s kérték a hadisarc alóli felmentésüket. Knesevich járőröket küldött ki, meggyőződött róla, hogy magyar reguláris vagy más fegyveres erők nincsenek, és ismét megszállta a várost. Közben Nugent tábornagyt utasította Zeisberg vezérőrnagyot, hogy egy gyalogzászlóaljjal, két század vadással és egy könnyűlovas osztaggal vonuljon Nagykanizsára. Zeisberg 18-án vonult be a városba, amely jelentése szerint teljesen nyugodt volt.¹⁴⁶ Július 21-én délután a Knesevich-dandár Iharosberénybe vonult, mindössze Friedrich Kulmer báró, a 3. (ogulini) határőr gyalogezred őrnagya vezetésével maradt vissza hátra kétszázadnyi helyőrség.¹⁴⁷

Július 22-én éjjel Burits altábornagy, a tartalékhadtest egyik hadosztályának parancsnoka is Nagykanizsára érkezett.¹⁴⁸ Még megérkezése előtt, de már Nagykanizsáról keltezett, július 19-i dátumú kiáltványában felszólította Zala megyét minden „lázadó” hatóság, a népfelkelés feloszlására, a csapatok rendes ellátására. A maga részéről megígérte, hogy katonái közt fenntartja a rendet, ugyanakkor – utalva a Knesevich-dandár előnyomulásakor történetekre – az ellenszövegűket tette felelőssé azokért a szerencsétlenségeket, amelyek a felgyújtott és kirabolt községeket érték.¹⁴⁹

Időközben Noszlopy erői Somogy megyébe vonultak vissza, Csertánnak a zalai népfelkelés mozgósítására tett intézkedései eredménytelenek maradtak,¹⁵⁰ 1849. július 22–23-án

---

¹⁴⁵ A rajtaütésre vonatkozó jelentéseket közli *Hermann – Molnár* II. 185–186., 189–196. és 230–231. o. A nagykanizsai áldozatok számát Albanich aug. 6-án Nugent-hoz intézett kérvénye adja meg, uo. II. 222. o. L. még *Cser – Könczöl* 31. o. (téves dátummal); *Noszlopy Antal* 210–211. o.; *Novák Mihály* 201. o.; *Barbarits Lajos* 58–59. o. (ő két halottról és több sebesültről tud); *Andrássy Antal*, 1987. 95. o.

¹⁴⁶ A vonatkozó iratokat közli *Hermann – Molnár* II. 192., 194–197. o. A Nugent-hoz intézett kérvényre I. Albanich aug. 6-án Nugent-hoz intézett beadványát, uo. II. 221. o.

¹⁴⁷ L. Knesevich aznapi jelentését Dahlenhez, közli *Hermann – Molnár* II. 199. o.

¹⁴⁸ *Hermann – Molnár* II. 200–201. o.

¹⁴⁹ Közli *Novák Mihály* 202. o. és *Barbarits Lajos* 59. o.

¹⁵⁰ *Hermann – Molnár* II. 198. *Noszlopy Antal* 211–212. o.; *Molnár András*, 1999. 369–372. o.; *Andrássy Antal*, 1987. 97–99. o.

pedig Nugent egész hadteste megkezdte az előnyomulást. I. Ferenc József császár július 21-én arra utasította Nugent-t, hogy a Muraköz fedezésére szükséges erő hátrahagyása után csapataival Somogy és Baranya megyén át siessen a július 14-én Kishegyesenél vereséget szenvedett, és veszélyes helyzetben lévő Jellačić tábornagy segítségére.¹⁵¹ Nugent e parancsot véve úgy döntött, hogy a Muraköz védelmére – négy horvát népfelkelő zászlóalj mellett – Knesevich dandárját hagyja hátra, amelynek csapatai Kiskomáromot, Letenyét, Nagykanizsát és a szentmihályi erődített táborát szállják meg.¹⁵²

Nugent egyelőre úgy intézkedett, hogy Knesevich dandárja Iharosberényben összpontosuljon, és szállja meg Csurgót, Burits altábornagy pedig csapataival mindaddig maradjon Nagykanizsán, amíg egyrészt kiderül, hogy hol van a Zeisberg-dandár, másrészt a hátrébb lévő csapatok felzárkóznak.¹⁵³ Burits válaszából tudjuk, hogy július 23-án a 13. gyalogezred öt, a 3. határezered két százada, két század vértés és egy fél lovasüteg alkotta a nagykanizsai helyőrséget.¹⁵⁴ Az elkövetkező napokban újabb alakulatok vonultak át, vagy maradtak ott, így július 26-án, a fentiekén kívül a 22. gyalogezred hat százada, újabb két század vértés és egy fél lovasüteg állomásozott a városban. Burits aznap azt javasolta Nugent-nak, hogy ha a csapatok többsége tovább vonul, a helyőrségi szolgálatot bízzák a Kulmer őrnagy vezette ogulin-szluini zászlóalj hat századára.¹⁵⁵

Július 24-én Nagykanizsára érkezett Németh Péter cs. kir. biztos, s onnan szólította fel Zala megye alispáni hivatalát együttműködésre, hogy „egyesülten a szép hazának gazdag megyéjét a tovább történhető dűlástól megmentenénk.”¹⁵⁶ Néhány nap múlva pedig Buritscsal közösen aláírt felhívásban arról biztosították a népet, hogy az uralkodó fenn akarja tartani a jobbágyfelszabadítással és a feudális szolgáltatások eltörlésével kapcsolatos törvényeket, s arra szólították fel, hogy vegyen részt a csend és a rend helyreállításában, fogja el a lázítókat és izgatókat – természetesen illő díjazás fejében.¹⁵⁷

Németh július 26-án arra kérte Burits útján Nugent-t, hogy intézkedjen a cs. kir. hadsereg ellátásának fedezésére kibocsátott kincstári utalványok mielőbbi megküldése érdekében, „mert máskülönben tartani lehet attól, hogy az ellátás megakad, mivel a város szégyenletes módon magyar bankjegyekkel akarja kifizetni a szállítókat.”¹⁵⁸ Miután Nugent július 26-án intézkedett, hogy Burits csapatai is induljanak tovább, Burits még aznap jelentette, hogy a csapatok ellátása komoly gondot okoz, mivel a rekvirálásra nem lehet számítani, a helyi vállalkozók pedig nem hajlandók élelmet szállítani, ha nem kapnak pénzt.¹⁵⁹

Nugent július 26-án utasította Knesevichet, hogy dandárjával vegye át Horvátország és a Muraköz fedezését, csapatait a Légráddal átellenben lévő szentmihályi magaslatokon lévő megerősített táborban, Nagykanizsán, Letenyén, Kiskomáromban, Nemesdédnél és

---

¹⁵¹ Közli *Hermann – Molnár* II. 199. o.

¹⁵² L. Nugent aznapi jelentéseit, közli őket *Hermann – Molnár* II. 203–207. o.

¹⁵³ Nugent júl. 23-i utasítását közli *Hermann – Molnár* II. 207–208. o.

¹⁵⁴ Közli *Hermann – Molnár* II. 208–209. o.

¹⁵⁵ Közli *Hermann – Molnár* II. 215–217. o.

¹⁵⁶ Közli *Hermann – Molnár* II. 211–212. o.

¹⁵⁷ Közli *Hermann – Molnár* II. 213–214. o.

¹⁵⁸ Burits aznapi jelentését közli *Hermann – Molnár* II. 217. o.

¹⁵⁹ Közli *Hermann – Molnár* II. 218. o.

Böhönyénél állítsa fel.¹⁶⁰ A cs. kir. csapatok többségének elvonulása után Nagykanizsán mindössze az ogulin-szluini zászlóalj két százada maradt, másik két század pedig a közeli Iharosberénybe volt kiküldönítve; a helyőrség parancsnokságát Kulmer őrnagy vette át.¹⁶¹

A város tehát látszólag megszabadult a nagyobb számú katonaság tartásának gondjától, ugyanakkor a július 17-én kivetett 20 000 forintnyi hadisarc behajtásának kötelezettsége továbbra is terhelte. Knesevich ezredes ugyanis augusztus 2-án arról értesítette a kanizsai előljárószágot, hogy Nugent elrendelte az összeg hat nap alatt történő behajtását azzal, hogy ha a város nem fizet, 14 napon belül 30 000 forintot hajtanak be rajta. Albanich városbíró a határozatot véve a város népét általános gyűlésre hívta össze, „amely alkalommal azon egyöntetű hangulat nyilatkozott, hogy ... Kanizsa városa a háború egész tartama alatt semmifajta vétekbe nem hagyta magát keverni, amely egy hadisarc kivetését indokolhatná.” Míután Albanich augusztus 6-án ezt a megállapítást megírta Nugent-nak, ismét kérte tőle a hadisarc elengedését, s hosszan felsorolta, hogy a város milyen érdemeket szerzett magának az átvonuló horvát és cs. kir. csapatok ellátásában, hogy soha nem vett részt a helyőrségi csapatok elleni támadásokban. Hivatkozott arra, hogy a város Jellačić csapatainak ellátására 40 000 forintot teremtett elő, az elmúlt hetekben pedig közel 8000 forintot fizetett Zeisberg hadosztályának szükségleteire.¹⁶² „A büntetés mindig bűnözőt tételez fel, s ahol ez nincs, erre jogszerű módon nem kerülhet sor, s miután őfelsége, a legkegyelmesebb császár és király ígéretei, valamint valamenyny, a cs. kir. csapatok bevonulásakor a nép között kiosztott kiáltványok kimondottan tartalmazzák azt, hogy ez a rend és biztonság helyreállítására történik, s hogy mindenkinek, aki nyugodtan viselkedik, védelmét és biztonságát szavatolják, ezért annál is inkább fel kell tűnnie annak, hogy egy várost hadisarccal sújtanak, amely ténykedéseivel inkább megtisztelő elismerésre szolgált volna rá” – írta. Végül azzal érvelt, hogy ha az anyagiilag elerőtlenedett lakosságra újabb sarcot vetnek ki, az a veszély fenyeget, hogy „mivel ezen pénzbírság által minden itteni lakos nyugodt magatartásért csupán büntetve látván magát, a közönség között békétlenség és nyugtalanság keletkezik, amely a jövőben a hatóság rendeletei és törekvései ellenében szófogatatlanságot és megátalkodottságot idéz elő, s szomorú következményekkel járhat.”¹⁶³

Nugent nem válaszolt erre a – Nagykanizsán 1848–49-ben történtek ismeretében kétségkívül merésznek, sőt, pimasznak mondható – beadványra, hanem Burits altábornagynak adta azt át további intézkedés végett. Burits augusztus 10-én Knesevichtől kért felvilágosítást, mire az augusztus 13-án közölte: igaz ugyan, hogy a kanizsaiak valószínűleg nem tudtak előzetesen Noszlópy huszárjainak július 16-i rajtaütéséről, „azonban ezt figyelmen kívül hagyva, sok kanizsai részt vett benne; mivel házaikból kilöttek, és téglákkal dobálták a csapatokat.” Emellett a három elesett határórt „nem a huszárok, hanem a kanizsaiak vágták le, mivel fejszével ütötték őket agyon.” Knesevich azzal is érvelt, hogy „Kanizsa már múlt év szeptember–októbere óta rossz érzelmüként ismert,” s „az a kanizsaiak dolga, hogy városukban a nyugalom fenntartásáról gondoskodjanak, és most már rájuk kell bízni, a bűnösök megbüntetését – akiket jól kell ismerniük, akiket azon-

¹⁶⁰ Közli *Hermann – Molnár* II. 219–220. o.

¹⁶¹ *Barbarits Lajos* 60. o.

¹⁶² Ez utóbbi összeg (7 474 forint 67 krajcár) elszámolását közli *Barbarits Lajos* 61. o.

¹⁶³ Közli *Hermann – Molnár* II. 221–224. o. Nugent válaszára l. még *Barbarits Lajos* 59–60. o.

ban a katonai hatóságnak lehetetlen kinyomoznia.”¹⁶⁴ Buritsnak a kanizsaiakhoz intézett válaszát nem ismerjük, de bizonyosan tagadó volt, mert a városi hatóság még 1862-ben is küldöttséget küldött Bécsre és Budára az összeg elengedése, vagy visszafizetése ügyében, ám csupán arra kaptak ígéretet, hogy a 20 000 forintot be fogják tudni a város adójába mindazon károkkal együtt, amelyeket Jellačić csapatai átvonulásukkor okoztak.¹⁶⁵

Augusztus 7-én Knesevich ezredes csapatai egy részével ismét Nagykanizsára érkezett, majd 10-én továbbvonult; a helyőrséget továbbra is a szluini határőrezred két százada alkotta.¹⁶⁶ Nugent Knesevich jelentéseit véve intézkedett, hogy Radkersburgból egy 300 főnyi szorezredi zászlóaljat küldjenek a városba.¹⁶⁷

Augusztus 13-án tartották meg Nagykanizsán a szokásos évi Nagyboldogasszony napi vásárt. A város vezetése 30 000 ember megjelenésére számított, és kezekedett Kulmer őrnagynál azért, hogy semmiféle kihágásra nem kerül sor, csupán megfelelő katonai járőr kirendelését kérték. Kulmer egy kb. 30 határőrből és 4 vértésből álló járőrt küldött ki azzal az utasítással, hogy „a kereskedelmi ügyletekbe ne elegendjen, hanem minden rendetlenséget, amely kihágáshoz vezethetne, lehetőleg akadályozzon meg.” A járőr tagjai észrevették, hogy a megjelent parasztek és zsidó kereskedők között a – már betiltott – Kossuth bankók miatt szóváltásra került sor, mire reggel 8 órakor hat parasztot és egy zsidó kereskedőt bevittek az állomásparancsnokságra, ahol kiderült, hogy a kereskedő a bankjegyeket csak névértékük alatt akarta átvenni. Kulmer őrnagy intézkedett a parasztek szabadon bocsátásáról, annál is inkább, mert közben több száz paraszty gyülekezett össze, akik ugyan a zsidó kereskedőt akarták széttépni, de féltő volt, hogy nem állnak meg ennyinél.

Dél előtt 9 órakor a marhavásárban „lárma támadt és többen kiáltozták, hogy Noszlopy jön fölkelőivel a horvátokat megtámadni.” Erre „a vásároló népség között páni rettegés mutatkozott, amire különösen a Varasdra vezető úton emberek tömegben, aztán marhák és kocsik a legnagyobb futásban menekülni törekedtek és távoztak”. Az izgalmat állítólag az okozta, hogy egy somogyi paraszty szóváltásba keveredett egy vértessel, társaival együtt megrohanta, de a vértés néhány kardsuhintással elkergette őket. A hírer Kulmer 320 határőrrel és 40 vértessel a vásártérre sietett, s kétórányi fáradozással sikerült lecsillapítania a kedélyeket, annál is inkább, mert kiküldött járőrei jelentették, hogy magyar csapatok közeledésének nincs jele. A vásár 11 óra tájban újra kezdődött, ugyanakkor az előző két órában részint a menekülők, részint a minden vásárban jelen lévő tolvajok több állatot és sok árut elloptak. Kulmer a kedélyek lecsillapítása érdekében dobsszóval kihirdette, „hogy a népnek megengedtetik, miszerint maguk között a náluk lévő pénzzel intézzék a kereskedést, ugyanakkor ismét kinyilvánított, hogy a Kossuth-bankók minden érték nélküliek, s annak következményeit minden tulajdonos magának tulajdonítsa”. A nép mindazonáltal kevés hitelt adott e bejelentésnek, mivel azt a megyei hatóság és a királyi biztos még nem hirdette ki.

---

¹⁶⁴ L. erre Knesevich aug. 13-i jelentését, közli *Hermann – Molnár* II. 230–231. o.

¹⁶⁵ *Barbarits Lajos* 60. o.

¹⁶⁶ L. erre Nugent-hoz intézett jelentéseit, közli *Hermann – Molnár* II. 224–225. o.

¹⁶⁷ L. erre Jellačićhoz intézett átiratát, közli *Hermann – Molnár* II. 226–227. o.

Kulmer a történeteket még aznap jelentette a II. tartalékhadtest parancsnokságának, és sürgette, hogy a Kossuth-bankók betiltásáról szóló rendeletet a királyi biztos mielőbb hirdettesse ki.¹⁶⁸ Kulmer a jelentés egy példányát megküldte a cs. kir. hadügyminisztériumnak, az továbbította a cs. kir. kerületi főispánnak, aki december 31-én azzal küldte meg Bogyay Lajos megyefőnöknek, hogy vizsgálja ki, vajon a Rohonczy Ignác akkori soproni kerületi főbiztos által elrendelt vizsgálat megtörtént-e, vagy sem. Bogyay ezzel kapcsolatban megkereste Csillagh Lajos volt alispánt, aki az egész dologról mit sem tudott, mire Bogyay utasította Farkas Benjámint cs. kir. főbíró, „hogy Nagykanizsa mezővárosa tanácsának meghallgatásával szigorú vizsgálatot tartson az iránt, mikor, mely okból s minő zavar idéztetett elő azon város kebelében augusztus hónap 13-án megtartott vásár alkalmával.”¹⁶⁹ A vizsgálat eredményéről azonban nincs adatunk.

Az utolsó hónapok

Kulmer augusztus 14-én, vagy 15-én alakulatával együtt elhagyta a várost, mert Knesevich Eszékre rendelte.¹⁷⁰ Augusztus 18-án Nagykanizsára érkezett a 17. gyalogezred négy százada, Franz Mundsinger őrnagy vezetésével.¹⁷¹ Augusztus végén ez az alakulat is tovább vonult Zalaegerszegre, s helyét az ogulin-szluini zászlóalj foglalta el, valószínűleg ismét Kulmer őrnagy vezetésével. Október végén a 17. gyalogezred tartalék zászlóaljának törzse és három százada tért vissza Nagykanizsára, az ogulin-szluini zászlóalj pedig Horvátországba távozott.¹⁷² December közepén 500 fő volt helyőrség létszáma, s további két század érkezését várták.¹⁷³

Szeptember elején érkezett meg Knesevich utasítása, amelyben elrendelte a Kossuth-bankók beszedését és megsemmisítését.¹⁷⁴ Négy nap alatt 22 792 forint és 45 krajcár gyűlt össze, a további gyűjtés során ez az összeg 45 644 forint 30 krajcárra emelkedett, amit október 7-én nyilvánosan elégettek; október 22-én pedig újabb 20 830 forint lett a lángok martaléka; azaz minimum 66 500 forint volt a polgárok és a közösség anyagi vesztesége, a kivetett hadisarc több mint háromszorosa.¹⁷⁵ Az egyik alkalommal Kulmer

¹⁶⁸ Kulmer jelentését közli *Hermann – Molnár* II. 227–229. o. l. még *Cser – Könczöl* 31. o.; *Barbarits Lajos* 60. o.

¹⁶⁹ VML N. 151. Zala megye cs. kir. megyefőnökének iratai. Levelezési jegyzőkönyv 1850. január 27 – április 7. No. 649. (1850. jan. 31.)

¹⁷⁰ *Hermann – Molnár* II. 230. o. 1849. aug. 15-én már Iharosberényben volt. KA NI. N. Karton 11. 1849-8-162.

¹⁷¹ *Hermann – Molnár* II. 231–232. o.

¹⁷² L. erre Knesevich okt. 20-i jelentését, közli *Hermann – Molnár* II. 236. o.

¹⁷³ Hollósy József – Bogyay Lajos megyefőnöknek, Nagykanizsa, 1849. dec. 20. ZML Megyefőnöki iratok. Miscellanea.

¹⁷⁴ Ez az 571. számú utasítás nem ismert, de dátum nélkül utal rá *Barbarits* 60. o. Miután Knesevich 574. számú jelentése Keszthelyen, szeptember 5-én kelt, feltételezhetjük, hogy az 571. számú utasítást aznap vagy egy-két nappal korábban írta. Az is elképzelhető, hogy azonos azzal a szept. 5-i utasítással, amelyet a megyének, s amelyet a jegyzőkönyvi kivonat alapján ismertet *Novák Mihály* 210–211. o. Az 574. számú jelentést l. KA AFA Karton 1893. 2. Rk. u. N. 1849-9-4.

¹⁷⁵ *Novák Mihály* 216–217. o.; *Barbarits Lajos* 60. o. (Cser József emlékezései alapján mindketten több százezer forint megsemmisítéséről írnak); *Hermann – Molnár* II. 235–237. o. – A Kossuth-bankók beszoállításával kapcsolatban a megyei hatóság és az egyes hivatalnokok még október közepén is élénk levelezést folytattak Knesevichsel. *Novák Mihály* 212–217. o.

örnagy százforintos Kossuth-bankóval gyűjtött szivarra, mondván: „Kossuthnak csak a neve ég most, de nemsokára maga is el fog égni.”¹⁷⁶

Az időközben a pécsi katonai kerület parancsnokává kinevezett Stefan Wilhelm Wernhardt altábornagy arra utasította a város tisztviselőit, hogy igazolják a forradalom alatti magatartásukat. Az 1849. november 13-án kelt válasz, pimaszsággal határos merészségében, csak Albanich augusztus 6-án, Nugent-hoz intézett kérvényéhez mérhető.

A nyilatkozat szerint „Kanizsa város tanácsa és minden egyes tisztviselői, valamint a forradalom előtt legnagyobb hódolattal és tisztelettel viseltetett az uralkodó fejedelem iránt, úgy a forradalom ideje alatt is soha az uralkodóház eránt tartozó kötelesség ösvényéről el nem távozott. Öfelségének mindazon rendeleteit, melyek a tanácshoz eljutottak, foganatba vette, és azoknak mindenkor engedelmeskedett.” (Amibe beleértendő volt, hogy nem a város tehetett arról, ha nem kapta meg a rendeleteket). A további körmondat még merészebb volt: „A városi tanács soha a pártütő kormánnyal egyet nem értvén, ennek rendeleteit egyedül akkor foganatosította, midőn a város a császári királyi katonaságtul elhagyatván, a városban vagy ennek közelében a pártütő kormánynak seregei voltak, ily esetben a nem engedelmeskedés a városnak elpusztítását, a tanácsnak pedig halállali büntetését vonta volna maga után, ellenben a városi tanács a császári királyi katonaságnak a városban és ennek vidékén tartózkodása alatt a császári királyi katonaságnak minden rendeleteit legnagyobb pontossággal és megelőzőleg híven teljesítette, a császári királyi katonaság elszállásolása és élelmezéséről szüntelen gondoskodván, a csendnek és rendnek fenntartására pedig minden igyekezetét fordítván, a városban tartózkodott és keresztül vonult császári királyi katonaságnak és ennek parancsnokainak teljes megelégedését magának kiérdemelte;” s a fentiekkel kapcsolatban hivatkozott Nugent tábornagy, Knesevich ezredes, valamint Glavasch őrnagy, térparancsnok tanúbizonyságára. Végül a tanács tagjai kijelentették, hogy az 1848 áprilisi törvények hivatalukban érték őket, de „soha sem esküt nem tettek, sem pedig térítvényt a pártütő kormánynak nem adtak arról, hogy hivatalokat folytatni, és a hivatalban megmaradni fognak.”¹⁷⁷

Hasonló választ adott Wernhardt felszólítására a nagykanizsai sópénztár személyzete is, mondván, hogy a pénztár hivatalnokai sem az 1848. október 3-i királyi kézirat kihirdetése előtt, sem utána „a Magyarországon felmerült politikai mozgalmakban részt nem vettek, s mint ilyenek, viseletek folyó évi július 1. napjáról keletkezett császári királyi főhadiparancsnoksági hirdetménybe nem ütközvén, magokat vétkeseknek lenni nem érzik, s ekképpen a császári királyi katonai bíróság elébe leendő állítás alól magokat kegyesen felmentettek lenni reménylik.”¹⁷⁸

A városi hatóság 1848–1849. évi ténykedésének szép epilógusa volt, hogy 1849. december 18-án folyamodványt adtak be Bogyay Lajos cs. kir. megyefőnökhöz, amelyben kérték Csertán Sándornak, a megye elfogott kormánybiztosának szabadon bocsátását. „Ő

---

¹⁷⁶ Novák Mihály 216. o.

¹⁷⁷ Közli Hermann – Molnár II. 237–238. o. A városi jegyzőkönyv alapján ismerteti a választ Barbarits Lajos 61. o.; Glavasch neve csak ebben fordul elő, miután azonban a tisztázat hivatkozik a térparancsnoki tisztelet 1849. januárja óta ellátó Knesevich ezredes tanúbizonyságára, s Knesevich soha nem volt térparancsnok, bizonyára az átírásnál maradt ki Glavasch neve. – A város vezetői 1850. jan. 25-én tették le a hűségüket a császárra. ZML Megyefőnöki iratok. Miscellania.

¹⁷⁸ Közli Hermann – Molnár II. 239. o.

selíd bánásával és igazságszeretetével mind bennünket, mind e megye lakosságát megmentette mindazon szerencsétlenségtől, mellyel sok mások, például csak szomszéd Somogy megye is nagymértékben sújtott” – írták.¹⁷⁹

Mérleg

Nagykanizsa és Kiskanizsa 1848–49-es történetének fő motívuma kétségkívül a két település lakosságának szinte hihetetlen összetartása. Emiatt nem lehetett eredményes az 1848. júniusi választási verekedés kivizsgálása a megyei hatóság részéről, de ennek volt köszönhető az is, hogy a város egyes polgárait soha nem érte megtorlás sem az 1848. szeptemberi támadások, sem az október 3-i felkelés, sem az 1849. áprilisi, májusi, majd júliusi események miatt; sőt, a megszálló katonaság – ha fogcsikorgatva is – de mindannyiszor kénytelen volt beérni a városi hatóság mentegetőzésével. Ez pedig nem volt kis dolog, figyelembe véve azt, hogy más, hasonlóan rebellis településeket (Pinchehely, Bősárkány, Csorna, Losonc, Mezőcsát, Csongrád, Székesfehérvár) milyen komoly megtorlás (felégetés, részleges vagy teljes feldúlás, hadisarc) sújtott 1848–49-ben – időnként a nagykanizsaiak tetteinél jóval kevesebért is. S hogy nem így történt, abban nem csak annak volt szerepe, hogy a nagykanizsaiakat csupa óvatos/határozatlan és/vagy humánus cs. kir. parancsnokkal hozta össze a szerencséjük, hanem annak is, hogy tudták: minden belső konfliktusukat félre kell tenniük a túlélés érdekében.

A városi adminisztráció is kiválóan szolgálta a túlélést: soha nem tagadta meg a cs. kir. parancsnokok utasításainak teljesítését, csak éppen úgy szabotálta őket, ahogy lehetett. Ha a városi fiatalság, vagy a megszállók által „csőcseléknek” titulált szegényebb lakosok le tépték a cs. kir. kiáltványokat, vagy Kossuthot éltették, esetleg megtámadtak egyes katonákat, a városi hatóság mindannyiszor ígéretet tett a bűnösök kézre kerítésére, csak éppen soha nem találta meg őket. Albanich városbíró mind 1849. április 10-én, mind július 16-án mindent megtett azért, hogy a városi lakosságot visszatartsa a megszállók elleni támadástól, s a város utólag kétségkívül hálás is lehetett neki ezért, még ha július 16-án meg is rohanták a péküzletét, s ő maga is elbujdosni kényszerült. Albanich nyilván érzekelte azt, amit a város hevesebb vérű lakosai nem: amíg reguláris magyar csapatok nem érkeznek a város környékére, öngyilkosság a megszállók elleni minden nagyobb akció. Nem véletlenül írta róla Csertán Sándor kormánybiztos, hogy túltesz sok alispánon.

A két település 1848–49-ben komoly áldozatokat vállalt (részben volt kénytelen vállalni) az átvonuló csapatok élelmezése kapcsán, s nyilván komoly veszteségeket okozott a háború miatt a horvát területekkel megakadó kereskedés is. Ugyanakkor a települések anyagi erejét és vitalitását mutatja, hogy nem csak ezeket a közvetlen és közvetett terheteket voltak képesek elviselni, hanem a 20 000 forint hadisarcot és a Kossuth-bankók kárpótlás nélküli megsemmisítését is. A városi vezetés szívósságát bizonyítja, hogy az 1860-as évekre sikerült elérnie, hogy a Jellačić átvonulásakor elszenvedett veszteségek és a Knesevich által kivetett hadisarc az adóba történő betudására ígéretet kapjanak.

Noha a helytörténeti irodalom gyakran utal a szabadságharcot követő elfogatásokra és egyéb retorziókra, úgy tűnik, Nagy- és Kiskanizsán ezek elmaradtak. Természetesen vol-

¹⁷⁹ Közli Hermann – Molnár II. 242–243. o.

tak nagy- és kiskanizsai illetőségű áldozatai a megtorlásnak, de ők nem a helyben, hanem az országos eseményekben játszott szerepük miatt szenvedték el a megtorlást. Ebben nyilván annak is szerepe volt, hogy a város vezetősége lényegében változatlan maradt, s a megyei tisztikart sem igen tizedelte meg a neoabszolutizmus rendszere. Így a személyi folytonosság miatt mind a szűkebb, mind a tágabb közösségen belüli szolidaritás érvényesítésére nyílt némi lehetőség.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

1848–49.	HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai
2. Rk. u. N.	KA AFA Karton 1885–1893. 2-tes Reservekorps unter Nugent. 1848. IX–XII., 1849. I–VIII.
AFA	KA Alte Feldakten
<i>Andrássy Antal</i> , 1973.	<i>Andrássy Antal</i> : Noszlopy Gáspár Somogy megyei kormánybiztos Baranya megyei iratai 1849. május-augusztus. In: Baranyai Helytörténetírás, 1973. Szerk. <i>Szita László</i> . Pécs, 1973.
<i>Andrássy Antal</i> , 1987.	<i>Andrássy Antal</i> : Noszlopy Gáspár 1820–1853. <i>Somogyi Almanach</i> , 43–44. szám. Kaposvár, 1987.
<i>Barbarits Lajos</i>	<i>Barbarits Lajos</i> : Nagykanizsa. Magyar városok monográfiája. Budapest, 1929.
<i>Cser – Könczöl</i>	<i>Könczöl Imre</i> : Nagykanizsa a szabadságharc idején. <i>Cser József</i> tanító naplója. <i>Honismeret</i> , 1988/2. 29–31. o.
<i>Fiáth Ferenc</i> lev.	VML N 151. Veszprém és Zala megyék cs. kir. biztosának iratai. <i>Fiáth Ferenc</i> cs. kir. biztos levelezőkönyve, 1849. jan. 16 – apr. 25.
HA. u. W-G.	KA AFA Hauptarmee unter Windisch-Grätz
HA DA	KA AFA Hauptarmee. Detailakten
<i>Hermann – Molnár</i> I–II.	<i>Hermann Róbert – Molnár András</i> : Nagykanizsa és környéke 1848–1849-ben. Okmánytár. I–II. k. Nagykanizsa, 2000.
<i>Hermann Róbert</i> , 1995.	<i>Hermann Róbert</i> : Perczel Mór első honmentő hadjárata. <i>Zalai Gyűjtemény</i> , 36/II. Zalaegerszeg, 1995.
<i>Hermann Róbert</i> , 1999.	<i>Hermann Róbert</i> : A csornai ütközet története és okmánytára. 1849. június 13. Sopron, 1999.
HL	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
KA	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien
Kr.-sl. AK. u. D.	KA AFA Karton 1917. Kroatisch-slovenisches Armeekorps unter Dahlen 1849. I–XIII.
MOL	Magyar Országos Levéltár
<i>Molnár András</i> , 1999.	<i>Molnár András</i> : „Zalának elszállt lelke...” Csertán Sándor kormánybiztos jelentései és levelei 1849 május 26 – július 29. <i>Századok</i> , 1999. 329–372. o.

<i>MT</i>	<i>Marczius Tizenötödike</i> (Pest)
Nl. N.	KA Nachläße. B/1295. Nachlaß Nugent. Karton 7-12. Feldzug des II. Reservekorps in Ungarn.
<i>Noszlopy Antal</i>	<i>Noszlopy Antal</i> : Önéletrajz. In: „Mi volt Magyar Ország, mi volt szabadsága...” Emlékiratok. Válogatta és sajtó alá rendezte <i>Forrai Ibolya</i> . Negyvennyolcas Idők II. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1999.
<i>Novák Mihály</i>	<i>Novák Mihály</i> : Zalavármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. 2., bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1906.
OHB	MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai.
<i>PH</i>	<i>Pesti Hirlap</i>
VML	Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém
ZML	Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg

Róbert Hermann

A LUCKY TOWN AT WAR – NAGYKANIZSA IN 1849

Summary

During the sixteen months of the 1848–1849 Hungarian revolution and war of independence, from the revolt in March 1848 to the reprisals in October 1849, Nagykanizsa was probably one of the most significant scenes of events in South and West Transdanubia. The study treats the history of the town from its occupation by the Imperial Royal troops in January 1849 to the end of the war of independence.

Subsequent to the withdrawal of the Perczel Corps in December 1848, the units of the Imperial Royal I Reserve Corps, led by Field Marshal Laval Nugent, marched into the town. On 25–26 January, the corps left Nagykanizsa, leaving behind a small garrison only. With Nugent's troops having marched away, there were no military operations taking place in the county until April 1849. As the strength of the garrison was gradually decreasing, the Imperial Royal authorities did not urge the investigation of certain incidents that happened in September and October 1848, such as the attack on Croatian supplies and the uprising in Nagykanizsa on 3 October.

On 10 April, an Imperial Royal border guard in Nagykanizsa shot a boy dead, by accident as stated, for cheering Kossuth (or singing the Kossuth melody), whereupon the citizens attacked some members of the garrison. The garrison troops were forced to evacuate the town, and took up a position at the Roman Catholic cemetery. Having taken notice of the events, Major General Stillfried led his troops to Nagykanizsa on 12 April. The general threatened the town with bombardment and demanded reparations from the magistrate, but later he abandoned his claims and on 14 April, he withdrew his troops to Muraköz (a territory between the Drava and Mur rivers).

On 20 April, Stillfried's troops occupied the town again. Soon, primarily as a result of the successful actions of Gáspár Noszlopy, government commissioner in Somogy County, the situation of the invaders became more and more alarming. That was the reason for evacuating the town on 25 April. On 29, the border guards of Major Zastavniković marched into Nagykanizsa, to hand over command to Lieutenant Colonel Dimatschek on 1 or 2 May.

At the turn of April and May, the commanders of the garrison kept reporting on the menace to be reckoned with. On 17 May, Hungarian national guards and soldiers from Zala and Somogy Counties attacked the detached company of the garrison in Iharosberény. On 20 May, Noszlopy's

hussars alerted the garrison again. On 20–21 May, Colonel Knesevich, who had taken over the command of the occupation brigade, withdrew his troops to Muraköz finally. Thus, Hungarian authority was restored in Zala County, apart from Muraköz. Sándor Csertán, who was appointed the county's new government commissioner, held a rally in Nagykanizsa, where he proclaimed the Declaration of Independence and ordered recruitment.

On 8 July, the troops of the Imperial Royal II Reserve Corps, led by Field Marshal Nugent, entered the county again, and occupied Nagykanizsa on 14. Two days later, however, the horsemen of Gáspár Noszlopy made a raid into the town and drove out the Croatian invaders with the help of the local citizens. Nevertheless, the hussars soon left Nagykanizsa and the occupation troops returned.

By the end of the month, the Imperial Royal military had occupied Zala County almost entirely. Subsequent to the further advance of the Imperial Royal troops to Somogy County, the strength of the garrison in Nagykanizsa decreased considerably, although the Imperial Royal troops did not regard the situation as favourable until the middle of August. On the occasion of the third occupation, Colonel Knesevich demanded 20 000 forints of reparations from the community. On 13 August, the day of the Hungarian capitulation, there was a panic at the market in Nagykanizsa, as Hungarian troops were said to have approached the town. The county had been pacified by the beginning of September only.

There were no significant reprisals taking place in Nagykanizsa after the war of independence, partly because no major changes were made either to the composition of the municipal council or the county personnel during the years of neo-absolutism. This continuity provided a chance to implement a policy of solidarity in the community.

Róbert Hermann

UNE VILLE QUI EUT DE LA CHANCE SUR LE CHEMIN DES ARMÉES
NAGYKANIZSA EN 1849

Résumé

La ville de Nagykanizsa fut peut-être le théâtre le plus important des événements de la révolution et de la guerre d'indépendance dans le sud et l'ouest de la Transdanubie durant les 16 mois entre la révolution de mars 1848 et la répression d'octobre 1849. L'étude examine l'histoire de la ville depuis l'occupation impériale et royale en janvier 1849 jusqu'à la fin de la guerre d'indépendance. Après le retrait du corps d'armée de Perczel en décembre 1848, les unités du premier corps d'armée impérial de réserve commandées par Laval Nugent, général commandant de corps d'armée, entrèrent dans la ville le 10 janvier 1849. Les 25 et 26 janvier, ce corps d'armée évacua Nagykanizsa en y laissant seulement une garnison restreinte. Après le départ de Nugent, les opérations militaires cessèrent sur le territoire du département jusqu'en avril 1849. Le nombre de plus en plus réduit de la garnison dut contribuer au fait que les autorités impériales et royales ne tenaient pas à enquêter sur les événements de septembre–octobre 1848, notamment sur les attaques contre les envois croates et l'émeute du 3 octobre à Kanizsa.

Le 10 avril à Nagykanizsa, un garde-frontière impérial et royal aurait accidentellement tué par balle un jeune homme acclamant Kossuth (ou chantant une chanson sur celui-ci). Les habitants de la ville attaquèrent alors certains soldats de la garnison. Celle-ci fut contrainte d'évacuer la ville et de prendre position près du cimetière catholique. Après en avoir été informées, les troupes du major général Stillfried arrivèrent à Nagykanizsa le 12 avril. Il menaça de tirer sur la ville et exigea une contribution de guerre avant d'y renoncer et de se retirer, le 14 avril, à Muraköz.

Le 20 avril, les troupes de Stillfried occupèrent, de nouveau, la ville. Très vite, la situation des occupants devint inquiétante surtout en raison du succès des actions menées par Gáspár Noszlopy, commissaire du gouvernement dans le département de Somogy. Stillfried et ses troupes furent contraints d'évacuer la ville le 25 avril. Le 29 entrèrent dans la ville les gardes-frontières du commandant Zastavniković qui fut remplacé, le 1er ou le 2 mai, par le lieutenant-colonel Dimatschek.

Fin avril et début mai, les commandants de la garnison n'arrêtèrent pas de signaler le danger. Le 17 mai, des gardes nationaux et des honveds de Zala et de Somogy attaquèrent la compagnie détachée à Iharosberény. Le 20 mai, quelques hussards de Noszlopy alertèrent de nouveau la garnison. Les 20 et 21 mai, le colonel Knesevich, nouveau commandant de la brigade d'occupation, se retira définitivement à Muraköz. Ainsi la souveraineté hongroise fut rétablie dans le département de Zala, excepté le district de Muraköz. Nommé commissaire du gouvernement de ce

département. Sándor Csertán fit une assemblée populaire à Nagykanizsa, annonça la Déclaration d'Indépendance et ordonna la levée de troupes.

Le 8 juillet, les troupes du deuxième corps d'armée impérial et royal de réserve commandées par Nugent entrèrent, de nouveau, dans le département et occupèrent Nagykanizsa le 14. Mais les cavaliers de Gáspár Noszlopy pénétrèrent dans la ville le 16 juillet et chassèrent, avec l'aide de la population locale, l'armée d'occupation croate. Toutefois les hussards quittèrent bientôt la ville et les occupants revinrent.

Avant la fin du mois, les troupes impériales et royales occupèrent la quasi-totalité du territoire du département de Zala. Après l'avancée des troupes vers le département de Somogy, les effectifs de la garnison furent considérablement réduits malgré le fait que les troupes impériales et royales n'y aient pas été en sécurité même jusqu'à la mi-août. A l'occasion de la troisième occupation, le colonel Knesevich exigea une contribution de guerre de 20.000 forints. Le 13 août, jour de la capitulation à Világos, le marché de Nagykanizsa fut pris de panique à la nouvelle de l'arrivée de troupes hongroises. La pacification complète du département ne s'acheva que début septembre.

A l'issue de la guerre d'indépendance, il n'y eut pas de répression majeure à Nagykanizsa. Ceci est en partie dû au fait que la magistrature municipale resta presque inchangée et le néo-absolutisme ne décima pas le corps d'officiers départemental non plus. Cette continuité permit la mise en œuvre d'une certaine solidarité au sein de la communauté.

Róbert Hermann

EINE GLÜCKLICHE STADT AUF DEM KRIEGSPFAD – NAGYKANIZSA IM JAHRE 1849

Resümee

Nagykanizsa war in den sechzehn Monaten zwischen der Märzrevolution 1848 und der Vergeltung im Oktober 1849 wohl der bedeutendste Schauplatz der Ereignisse der Revolution und des Freiheitskampfes von 1848–49 im südlichen und westlichen Transdanubien. Die Studie gibt einen Überblick über die Geschichte der Stadt von der kaiserlich-königlichen Besetzung im Jahre 1849 bis zum Ende des Freiheitskampfes. Nach dem Rückzug des Korps Perczel im Dezember 1848 zogen am 10. Januar 1849 die Verbände des kaiserlich-königlichen I. Reservekorps unter der Führung von Feldzeugmeister Laval Nugent in die Stadt ein. Das Korps verließ Nagykanizsa am 25–26. Januar und hinterließ lediglich eine kleine Garnison. Mit dem Abzug Nugents gab es bis zum April 1849 keine Operationen in diesem Komitat. Auch die stetig abnehmende Stärke der Garnison konnte dazu geführt haben, dass die kaiserlich-königlichen Behörden die Untersuchung der Ereignisse vom September-Oktober 1848 nicht forcierten, so zum Beispiel die Untersuchung des Angriffes auf die kroatischen Transporte, bzw. den Aufstand von Nagykanizsa am 3. Oktober.

Am 10. April erschoss angeblich ein kaiserlich-königlicher Grenzsoldat rein zufällig einen Jungen, der Lajos Kossuth hochleben ließ (oder ein Kossuth-Lied sang), worauf die Einwohner von Nagykanizsa einzelne Mitglieder der Garnison angriffen. Die Garnison war gezwungen, die Stadt zu räumen und bezog am katholischen Friedhof Stellung. Informiert über die Ereignisse kamen am 12. April die Truppen von Generalmajor Stillfried vor Nagykanizsa an. Der General drohte der Stadt mit Beschuss und verlangte vom Magistrat Kriegskongrat. Später jedoch zog er seine Forderung zurück und marschierte schließlich am 14. April in die Murgegend zurück.

Am 20. April belagerten die Truppen Stillfrieds erneut die Stadt und ließen sie am 25. April wieder räumen. Die Situation der Belagerer wurde aber nach kurzer Zeit immer bedenklicher, vor allem infolge der erfolgreichen Aktionen des Regierungsbeauftragten von Somogy, Gáspár Noszlopy. Dies war der Grund dafür, weshalb Stillfried die Stadt am 25. April neuerlich räumen ließ. Am 29. April zogen die Grenzsoldaten von Major Zastavniković in die Stadt ein. Am 1. oder 2. Mai übernahm Oberstleutnant Dimatschek das Kommando vom Major.

Am der Wende vom April-Mai deuteten die Garnisonskommandanten ständig auf die Gefahr hin, die auf die Garnison lauerte. Am 17. Mai griffen Nationalgardisten und Honveds aus den Komitaten Zala und Somogy die nach Iharosberény versetzte Kompanie der Garnison an. Am 20. Mai schreckten erneut einige Husaren von Noszlopy die Garnison auf. Am 20–21. Mai zog sich Oberst Knesevich, der das Kommando der besetzenden Brigade übernommen hatte, endgültig in die Murgegend zurück, und auf dem Gebiet des Komitats Zala wurde – mit Ausnahme des Kreises der Murgegend – die ungarische Kontrolle wiederhergestellt. Der zum Regierungsbeauftragten des

Комитата ernannte Sándor Csertán hielt in Nagykanizsa eine Volksversammlung ab, verkündete die Unabhängigkeitserklärung und verordnete die Rekrutierung.

Am 8. Juli marschierten die Verbände des kaiserlich-königlichen II. Reservekorps unter der Führung von Feldzeugmeister Laval Nugent erneut in das Komitat ein und besetzten am 14. Juli Nagykanizsa. Am 16. Juli jedoch drangen die Kavalleristen von Gáspár Noszlopy in die Stadt ein und konnten mit Hilfe der örtlichen Bevölkerung die besetzende kroatische Truppe aus der Stadt schlagen. Als die Husaren aber nach kurzer Zeit Nagykanizsa verließen, kamen auch die Besetzer wieder zurück.

Bis zum Ende des Monats besetzten die kaiserlich-königlichen Truppen fast das gesamte Gebiet des Komitats Zala. Nach dem erneuten Vordringen der kaiserlich-königlichen Truppen in Richtung des Komitats Somogy sank die Stärke der Garnison von Nagykanizsa wiederholt in bedeutendem Maße, obwohl sich die kaiserlich-königlichen Truppen bis Mitte August nicht sicher fühlen konnten. Bei der dritten Besetzung verlangte Oberst Knesevich von der Bevölkerung einen Kriegstribut von 20 000 Forint. Am 13. August – dem Tag der Waffenniederlegung von Világos – machte sich auf dem Jahrmarkt von Nagykanizsa Panik breit, weil sich die Nachricht verbreitet hatte, wonach sich ungarische Truppen der Stadt näherten. Die vollständige Pazifikation der Stadt erfolgte erst Anfang September.

In Nagykanizsa kam es nach dem Freiheitskampf zu keiner ernsthafteren Vergeltung. Dabei spielte wohl auch die Tatsache eine Rolle, dass die Führung der Stadt im Grunde unverändert geblieben und auch das Beamtenkorps des Komitates nicht vom System des Neoabsolutismus dezimiert worden war. So ergaben sich infolge der personellen Kontinuität sowohl innerhalb der engeren, als auch innerhalb der weiteren Gemeinschaft gewisse Möglichkeiten zur Geltendmachung der Solidarität.

Роберт Херманн

ОДИН СЧАСТЛИВЫЙ ГОРОД НА ПУТИ ДЕЙСТВУЮЩИХ ВОЙСК –
НАДЬКАНИЖА В 1849 ГОДУ

Резюме

В период революции и освободительной борьбы 1848–1849 годов город Надьканижа был наиболее важным театром военных действий в военных событиях на южном и юго-западном задунайском крае в течение шестнадцати месяцев, истекших между мартовской революцией 1848 года и расправой над ней, последовавшей в октябре 1849 года. Автор статьи рассматривает историю города, начиная с его оккупации в марте 1849 года кайзеровско-королевской армией вплоть до конца борьбы за свободу.

После отступления корпуса Перцеля 10 января 1849 года части первого запасного кайзеровско-королевского корпуса, которым командовал генерал-фельдмаршал Лаваль Нюжан, вошли в город. 25–26 января корпус оставил город Надьканижа, где он оставил всего лишь небольшой гарнизон. С уходом войск Нюжана на территории области военные операции прекратились до апреля 1849 года. Все более уменьшавшийся численный состав гарнизона города также сыграл роль в том, что кайзеровско-королевские власти не форсировали протекание военных событий сентября–октября 1848 года, в том числе атаки на вонные транспорты хорватов и расследование канижайского восстания 9 октября того же года.

10 апреля 1849 года один пограничник кайзеровско-королевской армии якобы случайно убил одного молодого человека, который провозглашал здравицу Кошуту (или пел боевую песню о Кошуте), после чего канижайцы атаковали некоторых бойцов гарнизона. Гарнизон вынужден был сдать город и занял позиции у католического кладбища. Узнав о случившемся, войска под руководством генерал-майора Штиллфрида 12 апреля прибыли к городу Надьканижа. Генерал грозился расстрелять город и требовал выплаты контрибуции от магистрата города, однако позднее он отказался от своих требований и 14 апреля отступил на территорию Мурского междуречья.

20 апреля войска Штиллфрида вновь оккупировали города, а 25 апреля вновь вышли из него. Вскоре положение оккупантов стало еще более угрожающим, главным образом в результате успешных военных акций шомодьского уполномоченного правительства Гашпара Нослопи. По этой причине 25 апреля Штиллфрид вновь отступил из города. 29 апреля в город вошли войска пограничников из гарнизона майора Заставниковича. 1-го или 2-го мая от

майора принял командование подполковник Диматчек. В конце апреля—начале мая командиры гарнизона непрерывно подавали сигналы об опасности, угрожавшей гарнизону. 17 мая залайские и шомодьские национальные гвардейцы и хонведы атаковали отдельную роту, дислоцировавшуюся в Ихарошберень. 20 мая несколько гусаров Нослопи вновь нагнали страх на гарнизон. 20–21 мая полковник Кнешевиц, принявший командование над бригадой оккупационных войск, окончательно отступил в междуречье Мур. На территории комитата Зала – за исключением района междуречья – было восстановлено управление венгров. Назначенный уполномоченным правительства в комитате Шандор Чертан провел большой митинг в городе Надьканижа, провозгласил декларацию о независимости и объявил рекрутский набор.

8 июля войска II кайзеровско-королевского корпуса, аозглавляемые генерал-фельдмаршалом Нюжаном, вновь вошли в комитат и 14 июля оккупировали город Надьканижа. Однако 16 июля кавалеристы Гашпара Нослопи ворвались в город Надьканижа и при поддержке местного населения выбросили из него армию хорватских оккуантов. Однако гусары вскоре оставили город, и оккуанты вновь вернулись в Надьканижу.

К концу текущего месяца кайзеровско-королевские войска оккупировали почти всю территорию комитата Зала. После нового продвижения вперед кайзеровско-королевских войск в направлении комитата Шомодь численность надьканижайского гарнизона значительно снизилась, хотя кайзеровско-королевские войска до середины августа не чувствовали себя в безопасности. После третьей оккупации города полковник Кнешевиц наложил на жителей города военную контрибуцию а размере 20 0000 форинтов. 13 августа – в день перемирия, заключенного при Вилагош –, на базаре в городе Надьканижа разразилась паника, так как прошла весть о том, что венгерские войска приближаются к городу. Полное успокоение комитата наступило лишь к началу сентября.

После борьбы за свободу в Надьканижа не происходило крупных кровавых операций по подавлению восстания. В этом существенную роль, очевидно, сыграло и то, что руководство города в основном осталось без изменений, и комитатский офицерский состав также не был подвержен репрессиям со стороны системы неоабсолютизма. Таким образом благодаря некоторому постоянству в составе руководства предоставилась определенная возможность для осуществления солидарности внутри как более узкого, так и более широкого коллектива горожан.